

Žinios apie dangaus šviesulius Griškabūdžio apylinkėse

Jonas VAIŠKŪNAS

Straipsnio objektas – Griškabūdžio (Šakių r.) apylinkių senosios kartos gyventojų tradicinės žinios apie Mėnulį, Saulę, žvaigždes. Tikslas – autoriaus surinktą medžiagą susisteminti ir įvertinti kitų šaltinių turimų žinių atžvilgiu. Metodai: lauko tyrimo, sisteminis-analitinis, lyginamasis. Išvados straipsnio gale.

Prasminiai žodžiai: liaudies astronomija, Saulė, Mėnulis, žvaigždės, žvaigždynai.

Įžanga

Medžiaga surinkta autoriaus su žmona Daiva Vaiškūniene 1992 m., pagal specialų liaudies astronomijos žinių rinkimo klausimyną (Vaiškūnas 1989) apklausus 37 pateikėjus. Taip pat remiamasi 29 pateikėjų šios srities žiniomis, tos pat ekspedicijos metu užrašytais etnografų Gino Žiemo (19 pateikėjų) ir Juozo Šorio (10 pateikėjų). Iš viso apklausti 65 žmonės, iš jų 41 moteris. Pagal amžių apklaustieji pasiskirsto taip: gimę iki 1910 m. (čia ir toliau gimimo metai nurodomi imtinai) – 21 asmuo, gimę 1911–1920 m. – 17 asmenų, 1921–1930 m. – 21 asmuo, 1931–1940 m. – 2 asmenys, 1941–1950 m. – 3 asmenys (vienos pateikėjos amžius neužfiksuotas). Toliau straipsnyje, jei minėsimas teiginys remsis pateikėjo žiniomis, skliaustuose bus nurodoma jo numeris; jei kelių pateikėjų, jų numeriai eilės tvarka per kablelį. Laužtiniuose skliaustuose nurodomas straipsnio pabaigoje pateiktos rinktinės liaudies astronomijos medžiagos numeris. Taip pat pasitelkiama prieškaryje užrašyta Lietuvos tautosakos archyvo (LTA) medžiaga, saugoma Istorijos instituto Etnografijos skyriaus Tikėjimų kartotekoje.

1. Mėnulis

1.1. Mėnulio fazės ir jo judėjimas

Žinios apie Mėnulį Griškabūdžio apylinkių gyventojų kasdienybėje vaidina svarbų vaidmenį iki šiol. Užrašant liaudies žinias apie dangaus šviesulius, lengviausia pradėti pokalbį būtent nuo Mėnulio ir jo atmainų reikšmės kasdieniams žemiškiems žmonių darbams. Tad nuo jų ir pradėkime.

Griškabūdžio apylinkių gyventojai dažniausiai skiria šias Mėnulio fazes: *jaunas*; *pilnatys*, *pilnatis*, pavieniais atvejais *pilnas* (18, 58); *delčia*; mėnulio atmaina, kai jis yra visai sudilęs ir jo nesimato, vadinama *tuštuma*. Vos keturi pateikėjai paminėjo atmainą *delčgalys* (2, 4, 49, 59). Palyginti su kitomis, retokai buvo minima Mėnulio fazė *priešpilnis* (32, 40, 44, 49, 54, 58), pavyzdžiui: *aštuonias dienas jaunas, paskui priešpilnis, tai gerai sodint* (44). Kartais pateikėjai pastebėdavo, kad *priešpilnio* seniau nevartodavo: *...delčia, jaunas, pilnatis, o tų priešpilnių nevardydavo. Tai pilnatis, kada visas Mėnulis matyt, o delčia kada ima dilt, o jaunas, tai kada auga. O kada visai prapuola delčia ir pradeda rodytis ragutis, tai jau gavom jauno...* (25); *...žmonės niekad nesakė priešpilnis, tik kalendoriuos buvo parašyta* (59); *jaunas – tai priešpilnis ligi pilnaties* (10); *priešpilnis turbūt įeidavo į jauno mėnulio [atmainą]* (22). Iš visko sprendžiant, vyresnės kartos gyventojų sąmonėje ir šiuo metu išsitvirtinusi nuostata Mėnulio atmainas dalyti į 2 pagrindinius periodus – jauną ir delčią. Pilnatis čia suprantama tik kaip tarpinė būseną tarp minėtų atmainų: *dvi nedėlias Mėnulis auga, dvi nyksta* (53); *dvi savaitės delčia, jaunas – dvi savaitės* (26); *pačiam pilnaty kap tik gauni delčią* (39); *kaip tik pilnatys ir delčia, skaitydavo – jau Mėnulis ima mažėti. O dabar, kai kalendorių, tai delčia nuo pusės Mėnulio* (22); *o kada pats pilnatys būna, jau Mėnesis pradeda eiti žemyn (mažyn) – jau delčia* (12); *...kai tik Mėnulis toks plonytis, tai jaunas, o paskui jis pilnėja, pilnėja, pasidaro ritinys – tai pilnatis. O paskui pradeda diltie, jau eina žemyn, tai tada delčia* (31); *būna dvi dalys jauno ... ir delčios dvi. [...]* *O kada pats pilnatys būna, jau Mėnesis pradeda eit žemyn (mažyn) – jau delčia* (12). Taigi pilnatimi vadinamas Mėnulis tik tuomet, kai jo diskas yra pilnas – *rundinas* (48, 40), *ritinys* (31). Mėnulio dilimo priežastimi laikoma Saulė. Sakoma, jog Saulė Mėnulį *pagauna* (11, 37, 38, 45, 49) [1], *pagriebia* (50), *užgriebia* (37) [1], *pamato* (10). *Tada delčia, kai Saulė matosi su Mėniliu. Kada Saulė teka, Mėnulis da būna nenusileidęs. Kada Saulė pagriebia Mėnulį, prasideda delčia* (50). *Saulė pamato nenusileidusį Mėnulį, tai nuo tos valandos prasideda delčia. Rytą nenusileido Mėnulis, o Saulė*

užtekėjo, tai prasideda delčia. Saulė užteka, o Mėnulis baigia nusileist. Jau sekantį [rytą] Saulė bus pakilus, kada Mėnulis leisis. Jau bus padilęs kraščiukas (10). *Jaunas paskui eina į pilnatį, paskui pilnatys. O paskui, kaip čia, Saulė kai pagauna, pradeda dilti. Jau, žiūrėk, tik kraštytis nudyla, dyla dyla...* (11).

Mėnulio fazių kaita nusakoma žodžiais: *eina, įeina, pereina, paduoda*, pavyzdžiui: *Mėnulis į pilnatį įėjęs* (27); *pilnatys į delčią paduoda* (11); *kai būna pilnatis, o jau paduoda delčiai* (49); *eina į pilnatį* (11, 31), *pereina fazę* (18); *Mėnesis pradeda eit žemyn (mažyn) – jau delčia* (12); *eina į delčią* arba *eina žemyn* (31). Griškabūdžio apylinčių gyventojai yra pastebėję neatitikimą tarp tradicinio, liaudiško ir spausdintuose kalendoriuose priimto Mėnulio atmainų skirstymo (48): *...dabar aš pažiūriu į kalendorių, da turiu pagalvot. Aš kai pažiūriu į kalendorių, tai atskaičiuoju pagal senovišką laiką ir darau...* (49).

Mėnulio fazių kitimo priežastį N. Savickienė iš Viliušių kaimo aiškino jo užslinkimu „už kažkokios uolos“: *Sakydavo, kad Mėnulis mažėja, tai jis užeina už kažkokios uolos, tai jo tik kraščiukas matyt. Paskui pradeda išlyst ir visai išlenda* (49). Tikėjimas, kad Mėnulis ir kiti dangaus šviesuliai slepiasi už kalno, laikytinas labai archajišku ir galėtų būti siejamas su kosminio (pasaulio) kalno vaizdiniu.

Pastebėta, kad laikas, kai Mėnulio visiškai nesimato, – *tuštuma* tęsiasi apie 2 paras. Griškabūdiškis J. Strimaitis šį laiką vaizdžiai įvardijo taip: *mėnesio užsimezgimas iki trijų vakarų* (57). Trečią vakarą pasirodžius jaunam Mėnulio pjautuvui, sakoma: *jau jauną gavom* (14, 37); *gavom jauno* (25); *gauna jauno* (2). Žodį *gauti* vartojo ne tik jauno Mėnulio, bet ir kitų jo fazių pradžiai nusakyti: *jauną gauni; gauni delčią* (39). Plonytį jauno Mėnulio pjautuvą vadindavo: *ragutis* (25, 42); *kraščiukas* (49, 58); *kraštytis* (47); *graižiukas* (14); *prošvaistytė* (31); *šniūrelis* (2); *driežiukas* [dryžiukas] (49); *siaurutis kaip peilio geležtė* (1). Tiek apie jauną, tiek apie dylantį Mėnulio pjautuvą sakoma, kad jis esąs *riestas* (30), *su ragais* (rageliais), pavyzdžiui: *kai Mėnulis su ragais, yra jaunas arba delčia* (2); *kai jaunas Mėnesis, jis su rageliais* (63). Jauno Mėnulio pjautuvą palyginamas su laiveliu: *Kai Mėnulis su ragais ir platokas, jis yra kaip laivelis* (2).

Originaliai mokėta nustatyti pasirodžiusio jauno Mėnulio pjautuvo amžių. Prisidėjus veidrodį prie kaktos, reikėjo žiūrėti į Mėnulio pjautuvo atspindį jame. Pagal tai, kiek matydavosi Mėnulio pjautuvo atspindžių, nustatydavo jauno Mėnulio amžių: 3 atspindžiai – 3 dienų Mėnulis, 4 atspindžiai – 4 dienų Mėnulis, 5 – 5 dienų, o paskui atspindžiai jau susiliejęntys (57) [2]. Laiką,

atitinkantį jauną Mėnulį, vadindavo: *jaunas laikas* (9), *tuščią – tuščias laikas* (9).

Pastebėta, kad Mėnulis žiemą ir vasarą *eina* skirtingais keliais (1): vasarą Mėnulis *eina žemai, žiemos Saulės keliu*, o žiemą *eina aukštai, vasaros Saulės keliu* (2, 49), arba *vasarą Mėnulis būna žemiau, o žiemą aukštai. Mėnulis tai pagal dieną... diena trumpa – Mėnulis aukštai, ir atvirkščiai. Mėnulis eina Saulės keliais, reiškia* (26).

1.2. Mėnulis ir orai

Manoma, kad stojus jaunam Mėnuliui keičiasi orai: *Sakydavo, ot, bus jaunas, pasikeis Mėnulio atmaina, pasikeis ir oras* (23); *jaunas bus – tai jau lis* arba *jaunas bus – tai nustos...* (5); *...gavo jauno mažo lis; gausim jaunų, baigsis liūtis* (25). J. Laurinaičio iš Degutynės kaimo teigimu, *ant pilnačio pašąla ir išsigiedrija, o teip visas Mėnulio permainas lyja ir lyja* (30). Pasak O. Armonaitytės iš Paluobių kaimo, visos Mėnulio atmainos sukeliančios oro pasikeitimus (5).

Būsimus orus mokėta nustatyti iš Mėnulio pjautuvo išvaizdos. Jeigu Mėnulio *ragučiai* atrodo *smailūs, aštrūs*, tai žiemą laukiama šalčio, o vasarą karščio; jei *neryškūs, aptriušę* – drėgnų orų (10) [3]. Kitais atvejais, nenurodant Mėnulio atmainos, sakoma: *neaiškus Mėnulis* – prieš lietų, *kada aiškus* – prieš giedrą (30); o *kai Mėnulio kraštas raudonas, tai bus šalta žiema* (63).

Ar ne iš pastebėjimo, kad Mėnulis žiemą per dangų *eina aukščiau, ilgesniu keliu* ir dėl to yra daug ilgiau matomas, atsirado įsitikinimas, kad Mėnulis yra šaltas ir šaldo, mat žiemą, esant giedrai, visuomet šalta. Šaldančio Mėnulio įvaizdis aptinkamas ir griškabūdiečių pasakojimuose. Iš J. Rinkevičienės (47) užrašyta dainelė [5], o iš A. Jakubauskienės (23) – pasakojimas apie čigoną, kuriam bandant prieš Mėnulį pasišildyti kojas, nuo šalčio nubyrėjo kojų pirštai. Iš čia ir priežodis: *pasišildė kojas kaip čigonas prieš Mėnulį* (23). Pasak griškabūdiečio J. Strimaitio, *žmonės sakydavo, kad ant Mėnulio ledynai* (57). N. Savickienė (49) iš Viliušių kaimo į klausimą, *Kodėl Mėnulis šviečia, bet nešildo?*, atsakė taip: *Sakydavo, kad Mėnulis yra šaltas už tai, kad te merga nuėjo į tą Mėnulį, atšaldė, užtemdė Mėnulį, o anksčiau jis toks nebuvo. Ta mergina jau čia viską sugadino, to Mėnulio šviesą ir šilumą* [7].

Šviesų ratą aplink Mėnulį (meteorologų vadinamą vainiku arba halu) zanavykai vadina žodžiu *drignė, drignė*. Manoma, kad *drignė* sudaryta iš rūko (44, 32), garų (59), kartais žodis *drignė* tiesiog asocijuojamas su žodžiu *drėgmė* (28). Drignei pasirodžius laukiama darganos (16): vasarą – lietaus (2, 6, 12, 27, 28, 30, 32,

44), žiemą – šlapdribos (1, 59), sniego, pustymo (25, 26, 62) arba tiesiog *bloga oro* (5, 23, 33, 34, 38, 43, 49, 55, 56, 63), *oro permainos* (44), *drėgmės* (51, 52). Jei drignė arti Mėnulio, tai dargana toli, jei drignė toli nuo Mėnulio, tai dargana bus greitai (5, 44, 59, *už dienos*: 28) [4]. Pasitaiko ir priešinga sąsaja: jei drignė arti, tai dargana bus tuojau (12, 34, 33, 37, *kitą naktį*: 11, *ant rytojaus*: 49), o jei toliau – tai trečią dieną (11), už kelių dienų (49, 62). Pastebima, kad *drignė* gali pasirodyti prie pat Mėnulio, kiek toliau nuo jo ir kartais visai toli (59), arba sakoma, kad ji būna kartais mažesnė, kartais didesnė (2, 32, 23): *Mėnulis švarus, paskui tarpelis tuščias, o paskui toks ratas šviesos*, ir drignė *juo platesnė, juo didesnė, tai oras blogesnis būna* (23). Drignės pasirodymas atitinka meteorologams žinomus atmosferos optinius reiškinius: vainiką ir 2 rūšių halus – dažniau pasirodantį 22° spindulio ratilą ir rečiau pasirodantį 46° spindulio ratilą.

1.3. Mėnulis ir ūkio darbai

Iki šiol gyvuoja įsitikinimas, kad nuo Mėnulio atmainų priklauso įvairių ūkio darbų sėkmė. Daugelis vyresnės kartos žmonių ir dabar savo darbus derina prie Mėnulio atmainų. Pačiu tinkamiausiu laiku dirbti įvairius darbus laikoma pilnatis.

Pilnatis. Sakoma, kad sėjant pilnatyje, *pilni maišai būna, pilnas aruodas* (61). Pilnatyje (dažniausia sakoma – *i pilnatį*) reikia sodinti: agurkus (23, 27, 43, 46, 49, 55, 56) – gerai mezga (1, 39, 42); bulves (6, 49) – *daug po krūmu būna* (12, 21, 42),¹ *pilnos vagos bulvių* (50), gerai uždera (60); sodinti kopūstus (12) – bus pilnos galvos (21); svogūnus (59, 23), braškes, žemuoges (45, 46). Kartais tiesiog sakoma, kad pilnatis yra geras laikas sodinti visas daržoves (6, 51, 52). Pilnatyje taip pat patariama sėti grūdines kultūras: žirnius (10, 12, 42), pupas – geriau mezga (11); avižas, rugius – bus pilnesnės varpos (42, 48). Sakoma, kad pilnatyje yra gerai sodinti jurginus ir kitas gėles (53) – bus pilnaviduriai žiedai (59, 43, 44, 52, 51), gerai prigis, gerai auga (47), subrandins daug sėklų (11). Pilnatis laikoma tinkamu laiku sodinti bei skiepyti (*čiepyti*) vaismedžius (6, 18, 48).

A. Jakubauskienė iš Griškabūdžio patikslina, kad bulves reikia sodinti pačioje pilnatyje, *kaip tik užstoja pilnatis*, nesvarbu, kas tuomet būtų, – diena, vakaras ar net naktis (23).

Pilnatyje kirpdavo plaukus, kad geriau augtų (23); leisdavo vištą perėti, tikėdamiesi vaisingų kiaušinių (59); eidavo medžioti, tikėdamiesi sėkmingos medžioklės (27); naktį žuvų gaudyti su naktine (apšviečiama) meškere, tikėdamiesi gero kibimo (27); pjaudavo kiaulę (6, 13, 47), manydami, kad tuo metu papjaautos kiaulės

mėsa būsianti skalesnė (49) ir verdant išsipūsianti, išbrinksianti (60, 48). Manoma, kad pilnatyje susapnuoti sapnai išsipildo (23). Tačiau pilnatyje nepatariama nieko pilti į aruodą, nes viską sukaposiančios pelės (37).

Priešpilnis. Nors priešpilnis minėtas kur kas rečiau nei kitos Mėnulio atmainos, vis dėlto kai kas paminėjo būtent šią atmainą kaip tinkamą sodinti bulves (40, 54), agurkus (40, 32). Pažymėta, kad tuomet pasėti agurkai būsią skanūs (40).

Jaunas. Jauname (sakoma *i jauną, ant jauno*) dažniausiai patariama sodinti gėles – gerai ir ilgai žydi (11, 12, 40–42, 47, 50). Kartais dar priduriama, kad sodinant gėles jauname Mėnulyje, reikia sodinti kai Mėnulis yra *ant dangaus*, tuomet jos geriau žydi (9, 6). Jaunas laikomas tinkamu sėti morkoms (39) – užaugusios būna saldžios (19, 21), minkštos (49, 42, 48). Tuo laiku taip pat sėjami miežiai (37, 42). Pasak O. Rudaitienės (48) iš Lūšnos k. ir J. Laurinaičio iš Degutinės k., miežius galima sėti tiek esant jauno, tiek dylančio Mėnulio pjautuvui: *miežius sėt, kada Mėnulis riestas (ar jaunas, arba delčia), tai brandžios varpos* (30). Kai kas teigia, kad esant jaunam Mėnuliui, tinkamas laikas sėti žirnelius, pupeles (43). Pasak O. Rudaitienės, pupas reikia sodinti *ant jauno* ir pradžioje savaitės – daug užsimezga, o pasodinus pabaigoje savaitės – mažai (48). Kai kas yra įsitikinęs, priešingai, kad žirnių jauname negalima sodinti, nes jie tik žydi ir žydi, o neduoda vaisių (10, 12, 15). A. Kreivaitis iš Griškabūdžio pažymėjo, kad kai kas jauname sodina svogūnus (27). V. Jablonskio iš Rygiškių kaimo įsitikinimu, tuomet reikia sodinti ne tik svogūnus, bet ir agurkus (22). Pasak I. Bendoraitienės iš Griškabūdžio, *cibulius, agurkus reikia sodint jauname ir kai nėra Mėnulio, tai tada geras j a u n a s l a i k a s*, ir jie gerai uždera (9). Kartais sakoma, jog jauname arba augančiame Mėnulyje reikia sodinti visas daržoves (52, 51, *pradžioje jauno*: 49) arba tiesiog viską, nes viskas gerai auga (34, 37) – Mėnulis auga, tai ir augalai gerai žydi ir auga (1). Kiti nurodo, kad *ant jauno* pasėti agurkai (19) ir svogūnai (21) būna žyduoliai, bulvės – tik žydi, bet neduoda gero derliaus (60).

Kiaulės skersti jauname nepatartina, nes mėsa ima kirmyti (13, 21), tačiau, pasak seserų Staneikaičių iš Ambrasų kaimo, žemaičiai pjauna kiaulę *i jauną* dėl to, kad jos mėsa verdama tuomet *purpsta* (brinksta), na, o *i delčią* papjautės – traukiasi (56, 55). Jauname užraugti kopūstai būna minkšti (11, 21, *minkšti kai košė*: 42, 48, 60), nors pasitaiko ir priešingų teiginių (39).

Jauname galima skiepyti medelius, apskritai *an jauno* medžiai gerai auga, *ūgius gerai išaugina* (18). Tačiau medeliai, paskiepyti jauname, nors ir daug žydi, bet

mažai mezga vaisių (10). Jauno Mėnulio atmaina tradiškai laikoma pačiu tinkamiausiu laiku kirpti plaukus (1), nes paskui jie gerai auga (9, 12, 17, 40). Tačiau, pasirodo, nukirptų plaukų ataugimas priklausęs ne tik nuo Mėnulio atmainos, bet ir nuo kerpančiojo rankos; pasak griškabūdietės A. Jakubauskienės, pasitaiko žmonių su *sausa ranka, sausarankių*, kuriems nukirpus, plaukai blogai auga, *triušta* (23).

Delčia. Delčioje (dažniausiai sakoma *delčiō*) pasodinti kopūstai prastai galvas suka, ir jos būna minkštos (40); bulvės neuždera (12, 42), būna margos (50), nežydi ir blogai auga (2); žirniai vieną kart užmezga ir daugiau nebežydi (12); pasėtos morkos būna kietos, gyslotos, nesaldžios (49, 21, nors kai kam patinka kietos morkos, ir tuomet delčia nurodoma kaip tinkamas laikas joms sodinti: 12); papjaautos kiaulės mėsa verdama traukiasi (6, 17, 23, 48) [9]; nesipildo sapnai (30, 23); pakirpti plaukai neauga (9) ir *triušta* (12, 17); paskiepyti vaismedžiai duoda prastą derlių (18). Kartais teigiama, kad delčioje išvis nieko nesodindavo (22), nes netgi gėlės, tuo metu pasodintos, būdavo tuščiažiedės (43).

Nors delčia, iš visko sprendžiant, yra netinkamas metas sodinti vaisinius augalus, tačiau pasitaiko teigimų, jog šiek tiek po pilnatis (10), kartais patikslinama – trečią dieną po pilnatis (taigi trečią delčios dieną) esąs palankus laikas nokstantiems augalams sodinti (12; 49). Pasak griškabūdiško R. Demikio, ir skersti kiaulę yra tinkama ne tik pilnatis, bet ir pradžia delčios, nes paskui nekirmija mėsa (13). Delčioje apskritai patariama skersti kiaulę, nes mėsa nerūdi (1, 2, 9, 45), nekirmija (21, 60), negenda (49); taip pat kopūstus dėti (raugti) – būna kietesni (1, 2, 11, 21, 23, 31, 41, 42, 49, 50, 55, 56, 60) [9]; kopūstus sodinti – kirminai neėda (41); sodinti svogūnus – nebus žyduoliai (21); plauti galvą – nebus utėlių (59); kirsti medį – jo negraus vabalai (21). Tinkamiausias laikas, norint ką nors išnaikinti, yra delčios penktadienis, vadinamas *delčia pėdnyčia* (59), *delčios pėnyčia* (4). Pavyzdžiui, norint išnaikinti karpą, tą dieną reikia ją patrinti pagaliuku, kauliuku ar rasa (59). Žmonės, gyvenantys pamiškėse, užsiimantys gydymu, delčios penktadienį paimdavo kurmį, pritrenkdavo pagaliu ir, pasidėję ant delno, palaukdavo, kol jis nustips, – nuo to ranka įgyjanti gydomųjų galių, *tampa pamačlyva*, ir jei kam skauda galvą, tai tas žmogus galįs nuimti skausmą pačiupinėjęs smilkinius (59). Delčioje gydydavosi nuo dedervinių – lango rasa patepdami gydomą vietą (43). Pasak N. Savickienės iš Viliušių k., taip gydydavosi esant jaunam Mėnulio pjautuvui (49). Karpas, navikus, gumbus, dedervines ir pan. gydydavo baigiantis delčiais, patrindami atsitiktinai rastu kauliuku. Patrynę juo ligotą

kūno vietą, kauliuką vėl padėdavo ten pat, kur rado, tikėdamiesi, kad, dylant Mėnuliui, išdils ir liga (49).

Tuštuma, dar vadinama tuščiu laiku. Tuomet nepartina nieko sėti, nieko dirbti (30, 49, 61), nes *tušti maišai būna, tuščias aruodas* (61). Tuolaik pasodintų gėlių būna menki žiedai (44, 58), bulvės neuždera (12), papjautos kiaulės mėsa, kaip ir delčioje, traukiasi (23) [9], sapnai neišsipildo (23), gimęs vaikas būna nelaimingas ir *visokių įkyrybių špitygėlių [išdaigų] darytojas* (44).

Apskritai, **kai Mėnulis yra danguje**, nepatariama sodinti agurkų (9, 49), nes jie būna žyduoliai (6, 23, 30, 39); svogūnų (9, 35, 49) – būna žyduoliai (*bambliai*) (7, 15, 38, 42), *auga tik laiškai, bet nėra kamblių* (2). N. Savickienės iš Viliušių kaimo nuomone, visas daržoves geriausia sodinti, kai danguje nėra Mėnulio (49). Tuomet nei vištos, nei žąsys neleidžia perėti kiaušinių, nes išsiritę viščiukai būna *bambuoti* ir dauguma jų krinta (7, 42, 48); žąsiukai blogai išsiritę, blogai auga (5). Kartais patikslinama, kad sodinti negalima, **kai danguje būna kartu Mėnulis ir Saulė**. Tuomet pasodinti svogūnai būna *bambliai* (1), žyduoliai (12). Pasak griškabūdietės O. Demikienės, kad svogūnai nebūtų žyduoliai, juos sodinant reikia žiūrėti, kad *ant dangaus būtų arba Saulė, arba Mėnėsis* (12). O gėlės, priešingai, patartina sodinti esant Saulei ir Mėnuliui kartu, nes tuomet gerai žydi (9, 25, 30); tuo pat metu patartina ir žirnius sėti (25). Kai danguje kartu matyti Mėnulis ir Saulė, tai negalima vištos ar žąsies leisti perėti, nes viščiukai būsią nesveiki (30), *bambuoti* (6).

Pasitaiko dar radikalesnių tvirtinimų: esą svogūnus reikia sodinti tuomet, kai danguje nematyt nei Saulės, nei Mėnulio, nes tik tuomet jie gerai auga, o kitu atveju būna žyduoliai, džiūsta ir gelsta (58).

Tinkama Mėnulio fazė, dirbant ūkio darbus, buvo tik viena iš sėkmės sąlygų, svarba buvo teikiama ir kitoms aplinkybėms: orui, debesuotumui, kalendorinei datai, savaitės dienai ir panašiai. Kartais sodinant augalus buvo imamasi dar ir įvairių magijos veiksmų, pavyzdžiui, agurkus patardavo sodinti šviečiant pilnačiai ir plikai išsirengus (47), pradžioje jauno arba pilnatyje, ir kad būtų turgaus diena – tuomet *toks judėjimas*, užtat geriau mezga (49); vyriškiui viena ranka laikantis už savo lytinio organo (6) ir pan.

Spėjant būsimųjų ūkinių metų sėkmę ir derlių, reiksmė buvo teikiama ir tam, kokia Mėnulio atmaina per svarbias šventes – visų pirma per Kalėdas. Sakytą: *jei Kalėdos šviesios, tai kluonai tamsūs, jei Kalėdos tamsios, tai kluonai šviesūs* (6, 55, 56) [10]; *...kada pilnaty Kūčios – tai [bus] pilni aruodai, o kada jau ne – tai ne* (49). Vadinasi, kuomet per Kalėdas šviečia pilnatis, kitąmet tikimasi daug šieno, gero derliaus. Nors kitąsyk atvirkščiai: *šviesios Kalėdos –*

šviesios šalinės, tamsios Kalėdos – tamsios šalinės (pilni kluponai) (25); *jeigu šviesios Kalėdos, tai bus šviesūs kluponai...* (5). Svarbi buvo ir Jurginių dienos Mėnulio fazė. Jeigu Jurginėse spindėdavo delčia arba jaunas, tais metais buvo tikimasi užaugsiant daug žolės. Geru ženklu per Jurgines laikyta ir pilnatis, bet jeigu Jurginės būdavo *tuštumoj*, tai sakydavo, kad žolė neaugs (25) [11]. Pasak J. Blazgio iš Griškabūdžio, svarbią reikšmę jauno Mėnulio pasirodymo laikui kovo mėnesį teikė žydai: jeigu jaunas pasirodydavo kovo 1–2 dienomis, žydai, sakydami, kad šį mėnesį bus matomas dar vienas jaunas Mėnulis, labai džiaugdavosi: *oi, šįmet du morčiai, tai jau geras metas bus* (10).

1.4. Mėnulio poveikis žmogui

K. Adomaitis iš Vidgirio kaimo prisiminė, kad *pamatęs jauną Mėnulį žmogus Montvila melsdavosi į šventą Apoloniją, kad dantys neskaudėtų. Ir išliko iki senatvės geri dantys* (2). 1899 m. gimimo V. Martišius atsiminė, kad pirmą kartą pamatęs jauną Mėnulį persižegno davė, pasak jo, kaip perkūniui trenkus (37).

Ir dabar manoma, kad Mėnulio šviesa yra kenksminga miegančiam žmogui, ypač kūdikiui. Kūdikis, apšviestas Mėnulio, *vaikščioja naktį* (18), *vaikšto miegodamas* (30), *per miegus vaikšto* (59), *pasidaro lunatiku* (6, 12, 59). Pasak B. Špakauskienės iš Rygiškių k., mamos dukterims iš kartos į kartą perduodavo, jog miegančius vaikus reikia saugoti nuo Mėnulio šviesos, tam dangstydavo langus paklodėmis (5, 59). O. Demikienė iš Griškabūdžio mano, kad Mėnulio šviesa kenkia tik nekrikštytiems vaikams (2). A. Jakubauskienės iš Griškabūdžio žiniomis, pilnatis šviesa kenkia tik vaikams, nesvarbu, krikštyti jie ar ne; Mėnulio apšviestas vaikas *keliasi naktimis ir vaikščioja stogais, liepteliais siaurais pereina; tuomet vaiko negalima šaukti vardu, nes jis iš karto nukrenta* (23). Pasak A. Ašmantavičienės iš Griškabūdžio, jei *pilnatis Mėnulis šviečia miegančiajam į akis, tai miegantysis vykdo viską, ką galvoja prie jo kojų stovintis žmogus* (6).

Manoma, kad žmogaus bei gyvulio sveikata ir būdas priklauso nuo Mėnulio atmainos, kurioje jie gimė: *žmogus kai biškį lyg suglušęs ar gyvulys nesveikas, tai jau mano močiutė sakydavo „Kiba delčioje gimęs“* (1); *gyvuliai jau an delčio [atsivestį] sveiki būna... atsikratę visokių ligų* (32).² Sakoma, jog mėnesieną mėgstančios laumės. Tuomet jos išlendančios iš vandens, kuriame gyvena; jos pasirodančios prieš metines šventes ir padedančios našlaičiams ir nuskriaustiesiems (43).

Kai kurie pateikėjai prisiminė su Mėnuliu susijusių mįslių: *Pilna gelda trupinių, viduryje kepalas* (2); *Pilna*

marška trupinių, gabalas lašinių (34, 59); *Pilnas rėtis trupinių ir kamputis lašinių* (5) = žvaigždės ir mėnulis.

1.5. Kas matyti Mėnulyje?

Mėnulio diske dažniausiai įžiūrima su naščiais vandenį nešanti *moteris* (6, 24, 25, 51, 52), *boba* (11, 43), *mergina* (49, 50), *tarnaitė* (18). Rečiau – *Tvardauckas* (14, 30, 43). Atskirais atvejais minimas *žmogus su naščiais, nešantis vandenį* (47); *vyras, rankose turintis kibirus* (44); *žmogus, semiantis vandenį su svirtimi* (2); *žmogaus pavidalas* (12); *Kainas ir Abelis* (45); *jojantis šventas Jurgis* (25). Minimas ir *Tvardauskas su naščiais* (30) [6] – šis vaizdinys neabejotinai yra kilęs sumišus merginos su naščiais ir velnio nešamo Tvardausko vaizdiniais. Ar ne dėl Tvardausko vaizdinio įtakos į Mėnulį perkeltas ir vietinis raganius bei kerėtojas *Baltrus* (53), dar vadinamas *Lėbaltriu*, pasak B. Špakauskienės (59), gyvenęs Simokų ar Pilypų kaime.

Įdomiai aiškinamas merginos su naščiais atsiradimas Mėnulyje. Pasakojama, kad merginą su naščiais Mėnulis įtraukęs dėl jam parodytos nepagarbos, mat mergina prastarusi esanti šviesesnė už patį Mėnulį (49) [7]. Pagal kitą pasakojimą, viena tarnaitė papuolė į Mėnulį, pabandžiusi Kūčių naktį 12 valandą iš šulinio pasisemti vynu pavirtusio vandens (18) [8]. Panašus pasakojimas užrašytas Ukmergės r., tik jame mergina, Kūčių naktį sėmusi vandenį, į dangų pakilo su visu šuliniu (Kudirka 1993, 185). Mėnulio siejimas su šuliniu ir stebuklingomis savybėmis pasižyminčiu vandeniu laikytinas itin archajišku.

Burtininko Tvardausko atsiradimas Mėnulyje, pasak griškabūdių O. Prociūtienės, aiškinamas taip: velniui Tvardauską skraidinant į pragarą, tasai pamatęs bažnyčią, užgiedojo ir paprašė, kad Motina Švenčiausia ir visi šventieji jį gelbėtų, tuomet velnias pasakęs, kad visų šventųjų neišlaikysiąs, metęs Tvardauską, o tas ir užsikabinęs už Mėnulio. *Ir dabar matyt ten kažkoks šmoris. Tai kada pilnatis, reik žiūrėt*, – sakė O. Prociūtienė (43).

2. Saulė

2.1. Metinis Saulės judėjimas

Įprastas kasdienis dangaus šviesulys – Saulė zanavykams, kaip ir kitiems Lietuvos kaimo žmonėms, buvo ne tik šviesos ir šilumos šaltinis, bet ir priemonė orientuotis laike, erdvėje, prognozuoti būsimus orus: *seniau kalendorių nebuvo, tai į Saulę žiūrėjo. Kai nebuvo kalendorių jokių, tai žmonės pagal Mėnulį, pagal žvaigždes, pagal Saulę spėdavo metų laiką* (49).

Kad seniau daug labiau domėtasi Saule, liudija pastebėtas Saulės kelio dangumi pasikeitimas žiemą ir vasarą.

Sakoma, kad žiemą Saulė *daug žemiau eina, jau leidžiasi arčiau* (12). Kad Saulė vasarą ir žiemą teka ir leidžiasi skirtingose vietose, akivaizdu. Kryptis, kur Saulė teka vasarą, – tai *vasaros rytai*; kryptis, kur ji vasarą leidžiasi, – *vasaros vakarai*, atitinkamai žiemą – *žimos rytai* ir *žimos vakarai*. Prie šių krypčių pridėję dar pietų ir šiaurės kryptis, gauname erdvės padalijimą į 6 pasaulio šalis. Iš čia matyti, kad zanavykai išsaugojo šį senovinį erdvės padalijimą.

Įdėmaus Saulės tekėjimo ir laidos krypčių stebėjimo atbalsiu galima laikyti ir zanavykams žinomą šokančios Saulės įvaizdį. Ir dabar dar tikima, kad per Petrines Saulė šokanti. Dažniausia teigiama, kad ji pašoka 3 kartus (35, 46): *per šventą Petrą tris kartus pašoka Saulė nuo žemės* (43); *Petro dienoje reikia atsikelti Saulei tekant, ir Saulę pamatysi šokinėjant kryžiumi – aukštyn, paskui skersai* (19); *sakydavo, per šventą Petrą Saulė pašoka tris kartus. Sako, sudreba tris kartus rytą tekėdama. [Kodėl? – J. V.] Skaitosi, ateina tokia riba, kad jau grįš atgal, nu tai, matyt, žemė sudreba ant tokios ribos, jeigu jau ji [Saulė] sudreba. Saulės grąžna, sakydavo, senose knygoje, buvo kadaise pas mus religinės knygos. Nu tai vis seni sakydavo: „Jau nuo Petrinių, skaitosi, Saulės grąžna, jau Saulė grįžta atgal“* (30). *Kad nuo Petro Saulės grąža, kai pašoka 3 kartus, tai ir grįžta* (56, 55). *Per šv. Petro dieną Saulė šokteli iš vietos* (53). *Kai per šv. Petrą Saulė leidžiasi, ji šokinėja, todėl kad diena eina trumpyn. Tačiau dar kelios dienos būna vietoj* (36). Matome, kad šokančios Saulės motyvas akivaizdžiai susietas su jos tekėjimo ir laidos krypties pasikeitimu – saulėgrįža. Nors žinome, kad astronominis saulėgrįžos reiškinys įvyksta kur kas anksčiau už Petrines – būtent birželio 21–22, tačiau stebint Saulės laidos ir tekėjimo kryptis jos apsigrėžimas pasidaro išvelgiamas maždaug tik apie Petrines (Vaiškūnas 1997, 20–21; 1998, 27–32). Todėl ir sakoma: *saulės grąža per šv. Petrą. Pradedą diena trumpėti* (50); *kai ilga diena – 4 dienas vasaros ant vietos stovi, o paskui pašoka Saulė iš vietos, ir diena trumpyn eina* (63). Apie stebėtą Saulės „stovėjimo“ reiškinį kalba ir griškabūdiatė S. Mikalaukaitė: *per šv. Joną Saulė pastovi kokias 2 nedėles ir pradeda trumpėti iki Kalėdų* (38). Bandoma Saulės šokimo reiškinį paaiškinti ir krikščioniškai: *Sakydavo, Petro dienoje Saulei tekant, ji 3 kartus pašoka šokte. Šv. Petras Galilėjyje tris kartus Kristaus išsigynė* (43); *Saulė šokinėja per šv. Petrą 3 sykius, aukštyn ir žemyn. Kai kankino šv. Petrą, tai ir Saulė jautė* (65); *Sakydavo, kad per šv. Petrą Saulė šokinėja. Kad Povilui galvą nukirto, tai galva Povilo šokinėjo* (5).

Dangaus švytėjimas prieš Saulei tekant ir nusileidus – žaros Griškabūdžio apylinkėse vadinamos *pazara* (1, 23,

35) arba *pazaras* (52, 51): *kai Saulė leidžiasi, lieka tokia šviesi dėmė, sako, kad pazara – nenusileidžia vasarą, apslenka per žiemų pusę ir vėl pasirodo* (34); *kartais sakydavo, kad beveik susitiko pazara su pazara – tada tai būna, kai trumpos naktys* (43).

2.2. Saulė ir orai

Pagal besileidžiančią, rečiau pagal užtekančią Saulę būdavo spėjamas būsimas oras. Jei besileidžianti Saulė raudona (39, 22), ir dangus raudonas (23), matomi *raudoni atšvaitai* (45), – bus vėjuota. Jei Saulei leidžiantis rytuose pasirodo rausvi debesiukai, bus karšta diena (13); jei prieš saulėlydį debesų kraščiukai atrodo lyg rausvi, tikimasi būsiant prastą orą – vėją, liūtų, perkūniją (28). Jei Saulė leidžiasi į debesį, laukiama lietaus (21). Saulei leidžiantis į ištisinį debesį, sakydavo: *Saulė į mūrą leidžiasi – bus lietaus*, o jei pro tą debesį darsyk pasirodydavo, tai pranašavo rūką (6). Jei po pietų po Saule atsirasdavo platus ryškesnis, šviesesnis dangaus ruožas, vakarop dar paryškėjantis, tikėtasi gero oro (30) [13].

Saulei leidžiantis, o rečiau ir tekant iš abiejų Saulės pusių pasirodantį juostas vadindavo *Sauliābroliai*, *Sauliābrolė* (18, 20), *Saulės broliai* (13). Jų pasirodymas reiškė būsimą oro permainą (18, 20, 32, 31), liūtų (30, 25, 19), vasarą – karštį, žiemą – šaltį (2, 10, 34, 52, 51) arba tiesiog oro pasikeitimą į blogą (43). Pasak Griškabūdžio gyventojos S. Mikalaukaitės, ryte Sauliābroliai pasirodo prieš giedrą, o vakare – prieš prastą orą (38). Sauliābrolių išvaizda lyginama su vaivorykste (32, 50, 25, 5), Griškabūdyje dažniau vadinama *Laumės juosta* (18, 20, 2, 30, 10, 50) [12]. Sauliābroliai apibūdinami kaip abipus Saulės pasirodantys ilgi ir šiek tiek lenkti *stulpai, stulpiukai* (59, 52, 51); *kaip galas tos Laumės juostos* (25); sakoma, jog tai – kaip Laumės juosta, tačiau *trumputė, tik vieno metro* (19); *stulpelis toks per debesį* (30). Virš besileidžiančios arba tekančios Saulės kartais matomas ir vienas šviesos stulpas: *kai Saulė užteka, kai yra iškilęs aukštai stulpas kaip strėlė, tai reiškia šaltį. Jei ilgai būna – ilgai šaltis laikysis* (25).

Kai šviečiant Saulei lyja, sakoma: *karalius duonos neteko* (18, 1, 59, 3, 45, 13, 56, 55, 34, 45, 22, 23, 11, 25, 52, 51, 5, 62, 58); *karalius duonos pritrūko* (50); arba net *Stalinas duonos neteko* (60). B. Špakauskienė iš Rygiškių paaiškino, kad Saulė ir lietus yra tokios pat priešingybės kaip kad duonos netekęs karalius – karalius visada turi turėti duonos (59). Panašiai samprotavo ir J. Šimoliūnienė iš Lūšnos kaimo (58) bei V. Jablonskis iš Griškabūdžio: *ta, turbūt tas karalius tos duonos retai netekdavo, o su Saule lyt retai pasitaikydavo* (22). A. Raguckienė iš Pilviškių aiškino, kad kai vienu metu

Saulė šviečia ir lyja, tai skuba šildyti ir palaistyti, nes pats karalius duonos neteko; kai paprastas žmogelis duonos netenka – ne taip svarbu, tada tik šildo arba tik lyja; juk karalius visus žmones maitina, o žmogelis tik save (45). Panašiai aiškino ir O. Armonaitytė iš Paluobių kaimo (5) bei S. Juodaitytė iš Griškabūdžio kaimo: *sakydavo, kad gerai augina karaliui duoną ir lietūs, ir Saulė* (25). Pasak R. Demikio iš Griškabūdžio, jei karalius duonos neteko, tai ir mums blogai bus (13) (kadangi jis gimęs 1949 m., tai jau gali būti savaip perinterpretuota tradicija). *Sakydavo, kas te duoną kepa, va, sako, duoną kepa – lyja ir Saulė šviečia* (31).

Kartais užsimenama, kad seni požymiai, pagal kuriuos spėtas būsimas oras, šiais laikais nebetinka: *jeigu rytą graži Saulė, tada visą dieną gražu, seniau būdavo, o dabar keičiasi daug kartų per dieną, kokius penkis sykius keičiasi orai. Tie putnykai [palydovai], sako, sumaišė orą...* (11). Pasak N. Savickienės, dabar netgi Saulė nebe taip skaisčiai kaip anksčiau šviečia: *būdavo tokia Saulė skaisti, gelsva, graži, o dabar ne tokia, tik visą laiką nublankus ir nublankus* (49).³

2.3. Saulė – laikrodis

Darbus dirbti būdavo pradedama ir baigiama su Saule: *Saulė nuo Saulės dirbdavo žmonės* (29). Saulėlydis buvo ženklas baigti darbus: *Saulė kabo ant medžių, sakydavo, tai jau vakaras jau, baigiasi darbas* (29). Apie neaukštai esančią saulę sakydavo, kad ji nuo žemės *per šienkartę* (5), *per grėblį* (23), *per grėbliakotį* (31), pavyzdžiui: *per grėbliakotį Saulė nuo žemės, jau lenda į žemę. Jau truskime, skubėkime, ba saulė netoli žemės, jau vakaras* (31). Saulės aukštį virš horizonto apytikriai nusakydavo ir sieksniais (64), sprindžiais (28, 64), pėdomis (28): *saulė per tris pėdas nuo žemės* (28). Apie nusileidžiančią saulę sakydavo, kad ji *už kalnų užėina* (31), *į jūrą nukrinta* (6), kai kas paaiškino, kad *čia užsileidžia, o Amerikoj šviečia* (31).

Piemenys, norėdami nustatyti vidurdienį, žingsniais matuodavo savo šešėlį: vidurvasarį vidury dienos šešėlis būdavęs vieno žingsnio ilgio (1, 42, 49, 57, 64): *Dabar vidudienis – vieno žingsnio [šešėlis], nuo šventos Onos – du žingsniai, pusantrios valandos naktis ilgesnė. Jau piemeniui į naudą* (29). Piemenys mokėdavo pasidaryti ir Saulės laikrodį. Tam reikalui į žemę įkaldavo kuolą ir apie jį apibrėždavo apskritimą, kieno nors pasiklausę valandos, pasižymėdavo šešėlio padėtį,⁴ apskritimą padalydavo į 12 dalių ir pagal slenkantį šešėlį nustatydavo laiką (13). Namuose vidurdienį ir dienos laiką nustatydavo pagal lango krašto šešėlio padėtį tam tikros įsidėmėtos vietos troboje atžvilgiu (31).

2.4. Saulė tikėjimuose

Tikima, kad Saulė susijusi su gyvatėmis, kad jos spinduliai gyvatėms teikia gyvybinių galių, nes sakoma, kad gyvatę sukapojus į gabalėlius, ji tol juda, kol Saulė nenusileidžia (4, 12, 16, 23, 49, 59) [14]. O pasak A. Ašmantavičienės, neįmanoma užmušti žalčio: *Saulė nusileido, ir žaltys vėl atsigauna* (6).

Po Saulės laidos buvo nepatartina parsinešti į namus lauke padžiautų skalbinių, nes tikėta, kad *naktibaldos kažkokie jau į tuos ateina skalbinius ir neduoda užmigti nei vaikams, nei suaugusiam žmogui* (6). Nusileidus Saulei taip pat draudžiama šnekėti apie gyvates ar kitus piktus padarus, manant, kad gali nutikti kas nors bloga (49).

Iš tėvų pasakojimų atmenamas visiškas Saulės užtemimas, įvykęs prieš Pirmąją pasaulinį karą. Dieną pradėję temti, vištos susigūžusios spruko į tvartą, žmonės metė darbus ir susirinkę poterio, buvo baisu, kai kas verkė, gyvuliai baubė. Paskui, užtemimui pasibaigus, visi supratę, kad Dievas *kažką siunčia negero*. Neilgai trukus prasidėjęs karas. Žmonės tikėjo, kad tai buvusi Dievo bausmė (59).

Pasak N. Savickienės iš Viliušių k., tikima, kad ta pati Saulė šviečianti ir mums, gyvenantiems žemėje, ir tiems, kas gyvena danguje, nors pačiai jai atrodo, kad taip neturėtų būti (49).

Didelė reikšmė buvo teikiama Saulės šviesai per kai kurias kalendorines šventes: Grabnyčias (02 02), Pusiaužiemį (01 25)⁵: *jei Grabnyčiose Saulė šviečia, sako, bus geri metai* (2). Pastebėta, kad per Grabnyčias dienai pailgėjus, ilgiau danguje užsibūnanti Saulė rogėmis suvažinėta kelio sniegą iš vienos pusės jau tiek išildo, kad pasidaro *kreiva vėžė* (6, 7, 14, 22, 23, 28, 32), ir *žiema pakrypsta į pavasario pusę* (23) [15]; *įdienoja jau pavasario žymė* (43); *eina [į] pavasarį* (6) [16]. Tikima, kad Pusiaužiemį iš savo urvo išlendęs barsukas ir žiūrįs, ar šviečia Saulė, ir jeigu, pamatęs Saulę arba, dar sakoma, savo šešėlį, vėl įlendęs atgal, tai reiškia, kad žiema dar užtruks (11, 26, 28), kad antroji pusė žiemos bus šalta (6, 10, 12, 25, 28, 32, 59). Kartais sakoma, jog tą dieną išlenda ne barsukas, o kurmis (43), arba kad ant kito šono verčiasi meška (24).

Liaudies dainose į Saulę kreipiamasi kaip į močiutę, tikimasi jos globos:

Saulute močiute, kur šiąnakt nakvojai?

Ko mūs našlaitėlių varge nedabojai? (44)

O. Armonaitytė iš Paluobių k. prisiminė ir mįslę apie Saulę, kurioje ši vaizduojama kaip ponis: *Atlėkė paukštis be sparnų, įtūpė į medį be šakų, atėjo ponis be dantų, suėdė paukštį be sparnų = Saulė nutirpdė sniegą* (5).

3. Žvaigždės ir žvaigždynai

3.1. Aušrinė ir Vakarinė (Venera)

Iš „žvaigždžių“ šiuo metu žmonių geriausiai žinoma ir daugiausia minima planeta Venera. Pasirodanti ryte ji dažniausiai vadinama: *Aušrinė, Aūšrinė* (1–5, 10–12, 16, 22, 23, 25, 26, 28–32, 43–45, 47–52, 55, 56, 58, 59, 62, 65), kartais – *Aušrinė žvaigždė* (6, 18–20, 22, 43, 49, 57), *Rytinė* (51, 52), *Rytinė žvaigždė* (47, 57), *Rytų žvaigždė* (54), *Aušros žvaigždė, Aušražvaigždė* (54), *Aušrinukė* (63). Ji dažniausiai apibūdinama kaip *didelė* (12, 19, 43), *didesnė* (1, 11, 18, 20, 48, 49), *stambesnė* (11, 48), *labai didelė* (25), *didžiausia* (16, 25), *šviesi* arba *šviesesnė už kitas* (40, 49), *šviesi labai* (26), *esanti arčiau žemės* (1), *labai šviesi ir tokia kaip ir nerundina [neapvali], kaip ir kampuota gražiai* (48). Dar ir dabar tik nedaugelis žino, kad Aušrinė ir Vakarinė yra vienas ir tas pats šviesulys (12, 30, 50, 59). Apie jas abi sakoma, kad jos yra *diktos* (6), *stambios* (10) žvaigždės.

Pažymimas Aušrinės pasirodymas prieš pat rytą: *rytų žvaigždė prieš rytą išryškėja* (54), pasirodo *prieš Saulės tekėjimą* (32), *rytą anksti pateka* (25), *rytą pasirodo* (31), *matyt prieš švitimą* (26), *būna dar prieš švitimą* (18, 20). Tad pagal ją, kai nebuvo laikrodžių, orientuotasi laike (40): Aušrinei patekėjus, *jau rytas* (12); *jau netoli rytas* (28); *rytas greit jau bus* (1); *rytas bus* (43); *kai Aušrinė teka, tai 4 val. ryto* (63). Jai pasirodžius: *keldavosi* (5, 49, 57), *eidavo į pirtį linų kult* (48), *linų minti* (30). Pasak N. Savickienės iš Viliušių k., gruodžio rytais žiūrėdavo, kaip aukštai Aušrinė: *iki žemės, skaitosi, sieksnis, tai jau laikas kelt. Kol Aušrinė nusileis, tai dar daug gali, daug ką nuveikt* (49) [17].

Pasak J. Juškos iš Vidgirių k., Aušrinė dažniausiai yra matoma advento laike (26). Sakoma, kad Aušrinė tapo prilyginta Marijai, nes buvo giedama *Sveika, Aušros žvaigždė šviesi...* (25). Iš N. Savickienės pavyko užrašyti trumpą, bet labai vertingą ir retą etiologinę sakinį apie Aušrinės pagrobimą. Pateikėja prisiminė girdėjusi pasakojant, kad Aušrinė buvo pagrobusios raganos, *nes ji buvo graži*, bet jai pavyko iš nelaisvės ištrūkti ir pakilti į dangų⁶ (49) [18]. Taip seniau turėjo būti aiškinamas Aušrinės dingimas iš rytinio dangaus beveik šeštadaliui metų.

Kur kas rečiau nei populiarioji Aušrinė minima *Vakarinė* (10, 30, 32, 49, 51, 52, 55, 56, 65), *Vakarinė žvaigždė* (18, 44, 57, 49), *Vakarų žvaigždė* (54). Ji kartais dar įvardijama kaip *Šabinė* (6, 25, 49, 54, 62), nuo šabo [19]. Apie ją sakoma, kad ji *pirmoji vakaro žvaigždė* (54); *pati pirma vakarinė žvaigždė* (17); kad ji *eina pagal Saulę, Saulės keliu* (49) [17]. Pasakojama, kad

Vakarinę labai garbinę žydai (17). Šabinei pasirodžius, žydai nieko nebedirbdavo, uždarydavo parduotuves, švėsdavo (17, 25, 62): *Šabinė žvaigždė pirmoji vakaro žvaigždė, Vakarų žvaigždė. Kai šeštadienį Šabinė pasirodydavo, žydas jau nedirbdavo* (54). Galima įtarti, kad po „žydo“ stereotipu slypi ir lietuvių pagoniškas paprotys, pasirodžius Vakarinei, mesti visus darbus.⁷ L. Grigas iš Galinių k. prisiminė, kaip vienas senukas, pasirodžius Vakarinei žvaigždei, sakydavo: *Baikit darbus, jau vakaras* (18). Pasak L. Grigo, Vakarinė matoma daugiausia rudenį ir žiemą, kuomet naktys ilgos (18). M. Girdžiūnaitė iš Griškabūdžio gražiai ir įkvėptai papasakojo apie Vakarinės išvaizdą, vadindama ją *Laimės žvaigždute* (17): *...labai aš jaučiuos laiminga, kai aš tą žvaigždutę pamatau [...] kažkas tai yra ypatingo ta Vakarinė žvaigždutė* (17).

Sakoma, kad Vakarinė yra *aiški* ir nejuda, nemirga kaip kitos žvaigždės (44). Taikliai pastebėtas paprasta akimi matomas planetų skiriamasis bruožas.

B. Špaukusienė iš Rygiškių kaimo prisiminė savo jaunystės laikais tarp jaunimo gyvavusį paprotį merginai ar vaikinui pasirinkti kurią nors žvaigždę ir pagal jos išvaizdą spėti savo laimę. Dažniausia pasirenkamos būdavo Aušrinė bei Vakarinė. Pati pasakotoja buvo išsirinkusi Aušrinę (59) [20].⁸

3.2. Didieji Grįžulo ratai (*Ursa major*)

Iš žvaigždynų Griškabūdžio apylinkių gyventojų geriausiai pažįstamas ir dažniausiai minimas *Grigo ratai* (2, 3, 5, 6, 10, 12, 16, 20, 22, 24, 25, 31, 32, 44, 45, 55–59, 62), kartais vadinamas *Grižulio ratai* (5, 12, 28, 38, 49, 50), *Grižulio ratai* (40, 49, 65), kartais dar *Grįžulo ratai* (54), *Grižulo ratai* (49), *Grižuolio ratai* (30), *Grižo ratai* (18), taip pat *Grįžratis, Grižratis*⁹ (34, 37). Kartais nurodoma, kad Grįžulo ratai yra dveji, tuomet minimi ir *Mažieji Grigo ratai* (6) [21]. Tačiau iš visko sprendžiant, griškabūdiečiai, kaip ir kiti mūsų krašto žmonės, Mažuosius Grigo ratus dažniausiai tapatina su Sietynu (10, 28).

Grįžulo ratai trumpai apibūdinami kaip: *kauburėlis žvaigždžių* (40), *žvaigždžių dvi krūvos vienam daikte* (16). Sakoma, kad jie yra panašūs į vežimą (20, 50) ir sudaryti iš 7 žvaigždžių (12, 44, 59): keturių *ratų* ir *dyselio* (2, 5, 30, 55, 56, 58, 59, 62). *Dyselį* sudaro 3 žvaigždės (2, 5, 20, 30, 58, 62). Kartais patikslinama, kad *dyselys* yra *kreivas* (62), *riestas* (20). Kai kas nurodo kitą žvaigždyną sudarančių žvaigždžių skaičių: ratai iš keturių žvaigždžių ir *dyselys* – iš vienos žvaigždės (49), penkios žvaigždės (32), *daugiau 5-ių žvaigždžių... per 10 žvaigždžių* (50).

Sakoma, kad Grigo ratai matomi *į žiemius* (62) ir daugiausia žiemą (15, 62) arba *daugiau į rudenį* (6). Kartais teigiama, kad jie matomi tik žiemą, o vasarą jų nematyt (2). Kai kas teisingai pastebi, kad *Grigo ratai* matomi visada (62). Atkreipiamas dėmesys ir į tai, kad Grigo ratai eina apie *Šiaurinę žvaigždę* (10, 30).

Pagal Grįžulo ratus mokėta nusakyti nakties laiką (59, 65). Lapkričio–gruodžio mėnesiais paryčiui Grįžulo ratai pakyla aukštai virš galvos, ir jų dišlius pasisuka į rytų pusę. Neretai aukščiausioj padėty virš horizonto iškilę Grįžulo ratai apibūdinami kaip *apvirtę* (49, 55, 56). Žvaigždynas išties tuomet atrodo apvirtęs „aukštyn kojomis“, palyginti su įprasta jo padėtimi ilgiausių naktų vakarais. Tokia žvaigždyno padėtis lapkričio–gruodžio mėnesiais buvo ženklas keltis ir pradėti darbus: *tai laiką spėdavo* [pagal Grįžulo ratus]. *Jie rytą viršų dangaus apeina eilę ir atsiduria viršum Šiaurinės žvaigždės* (30); *Grįžratis septintą valandą iš ryto būna pietuose* (34); *...kai ryte dyselys pasidaro link rytų – tai jau rytas* (5); *Šeimininkas sakydavo: Jau Grįžratis ant stogo, kelkitės* (37).

Ilgai miegantį linksmai paragindavo:

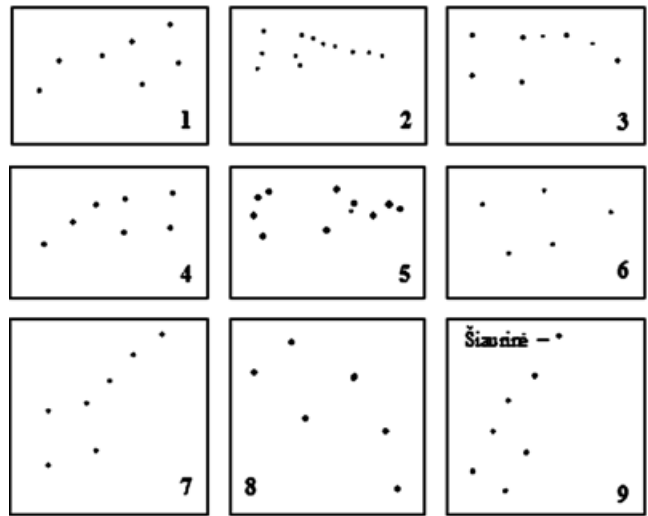
- *Juliau, Juliau, kelk!*
- *O kas yra?*
- *Grigo ratai ant stogo.*
- *O ar velnias juos ten užnešė!* (24, 25).

Arba:

– *Juožai, kelkis, Grįžulo ratai ant kunio (kluono)!* (54).

Sakmių apie Grįžulo ratų kilmę griškabūdiečiai jau beveik neprisimena. Tik A. Ašmantavičienė prisiminė girdėjusi, jog tais ratais važiuovęs kažkoks *pijokas Grigas*, arkliai pasibaidė, vežimas apvirto ir su nulaužtu *dyseliu* liko danguje (6) [21]. K. Adomaitis iš Vidgirių kaimo juokais aiškino: *...o dabar numirė Grigas, o kažin, ratai liko ar ne. Laikraštis buvo užuojauta. [Grigas] pirmininkas buvo Šilgalių* (2). Tik 89-metės O. Urbanavičiūtės, gyvenusios Masanų kaime, pasakojimas, užrašytas priešakyje, liudija, kad legendos apie Grįžulo ratų kilmę zanavykams tikrai buvo žinomos: *Sako, jog pranašas Alijas važiuovęs pas Dievą su ugnies ratais ir 2 baltais arkliais. Netoli dangaus pasibaidė arkliai, sulaužė dyselį, o patys pabėgo. Ir dabar dar matome tą jo vežimą, pavadintą Gryžulio ratais* (LTA 2261/40/).¹⁰

B. Špakauskienė prisiminė posakį, kuriame nepaslankaus žmogaus veiksmai lyginami su lėtu žvaigždyno slinkimu per dangaus skliautą: *Ai, tempia kai Grigas ratus* (59).

1 pav. Griškabūdžio apylinkių gyventojų piešti Grįžulo ratų atvaizdai:

- 1) *Grigo ratai*, J. Grigienė (20); 2) *Grįžulio ratai*, M. Sendžikienė (50); 3) *Grigo ratai*, B. Špakauskienė (59); 4) *Grigo ratai*, O. Armonaitytė (5); 5) *Grigo ratai*, N. Savickienė (49); 6) *Grįžulio ratai*, N. Savickienė (49); 7) *Grigo* arba *Grįžulo ratai*, O. Demikienė (12); 8) *Grigo ratai*, A. Ašmantavičienė (6); 9) *Grižuolio ratai*, J. Laurinaitis (30).

3.3. Paukščių takas (*Via Lactea*)

Trečias pagal paminėjimų skaičių tarp žvaigždynų yra *Paukščių takas* (1, 3, 6, 12, 18, 22, 23, 25, 28, 30, 31, 38, 45, 49, 55, 56) arba *Paukščių kelias* (5, 26, 40, 44, 49, 50, 54, 58, 59, 62). Kartais teigiama, kad jis yra ne vienas, tuomet sakoma *Paukščių takai* (6, 11, 16), *Paukščių keliai* (2). Kartais patikslinama, kad yra nesusisiekiančios *dvi eilės* (11) arba kad *Paukščių takai* esą trys (6).

Paukščių tako išvaizda apibūdinama taip: *eina toks takas kai plentas ir biški šviesiau* (2); *balzganas* (12); *iš visokių žvaigždžių per dangų nusitiesęs* (40); *tokia kai šviesiukė* (58); *tokia pašvaistė, toks šviesumas ant dangaus* (31); *tokia šviesa eina iš šiaurės pusės į pietus* (18); *platus šviesus diržas [...] kaip kad dienos šviesa* (19); *tokie takai šviesūs šviesūs* (11). Pasak N. Savickienės iš Viliušių k., seniau sakydavo, kad Paukščių takas yra *dangaus šviesa* (49). Tai gali būti susiję su labai archajišku vaizdiniu esą žvaigždės – tai kietame dangaus skliaute esančios skylutės, pro kurias sunkiasi dangiškoji – dieviškoji šviesa (Vaiškūnas 1993, 19).

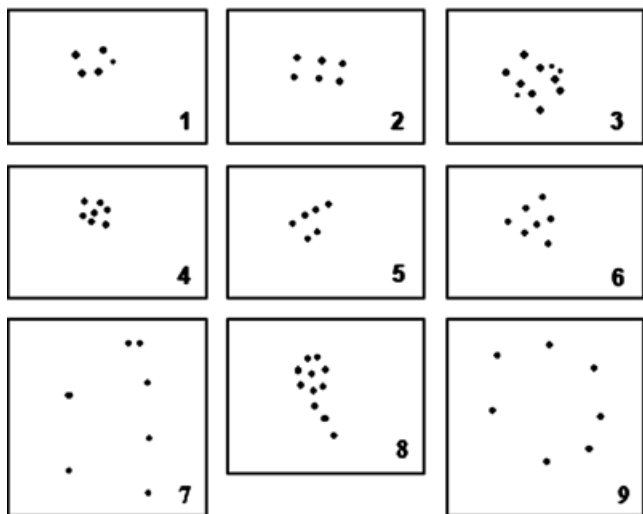
Atkreiptas dėmesys ir į tai, kad rudenį Paukščių takas driekiasi iš šiaurės į pietus (5, 18, 50, 54-56), *nuo vasaros rytų į žiemos vakarus* (12), *nuo šiaurės rytų ant pietvakarių* (25, 30). Kadangi esant tokiai Paukščių tako padėčiai paukščiai patraukia į pietus, susidarė nuomonė, kad išskrisdami (6, 16, 19, 26, 30, 49, 50, 54-56, 58), o kai kada priduriama, kad ir parsiskrisdami (2, 5, 28, 40) jie kelią randa būtent pagal Paukščių taką (takus):

tai šneka žmonės – tuo keliu jie (paukščiai) žino kur lėkt, o tai nepataikytų nulėkt (2). Kadangi šviesiomis ir trumpomis vasaros naktimis Paukščių takas prastai matomas (25), kai kas teigė, kad jis atsiranda tik paukščiams išskrendant, o iki tol jo nematyti, nes paukščiams jis dar nereikalingas (1, 2, 12). Paukščių tako sąsajos su paukščių migracija stereotipas žmonių sąmonėje taip įsigalėjęs, kad kartais net išprovokuoja akivaizdžiai tikrovei prieštaraujančią išvadą, neva jis išvis nematomas tik pavasarį ir rudenį (5) arba vien tik rudenį (30, 58): *ne ne, ne ne, jis tik rudenį būna matyt, daugiausia rudenį išryškėja, žiemą irgi nematyt* (32). N. Savickienė iš Viliušų kaimo žinanti, kad Paukščių takas ne visada eina *per vidurį dangaus*, tačiau, kaip ir Mėnulis žiemą, jis eina *vasaros Saulės keliu*, o vasarą žiemos Saulės keliu; paukščiai, pasak jos, išskrisdami į šiltus kraštus, orientuojasi į šviesesnį Paukščių tako galą (49) [22].

J. Laurinaitis iš Degutinės kaimo prisiminė posakį: *Kaip gervė giedros skrist į dausas laukia*; dausos, pasak jo, – tai senovinis pietų krypties įvardijimas (30).

3.4. Sietynas (Pleiades)

Gerai žinomas ir *Sietynas* (gr. Pleiades) (4–6, 10–12, 16, 19, 25, 28, 30, 31, 38, 40, 43, 49, 57–59, 62, 65), *Sytynas* (25). Dėl savo mažumo jis kartais pavadinamas mažybiniu vardu *Sietynėlis* (5, 28, 40, 47, 58), *Sietynukas(a)s* (10, 54, 58). Seserų Staneikaičių iš Pilviškių k. nuomone, yra du sietynai – *Didysis sietynas* ir *Mažasis sietynėlis* (55, 56).

2 pav. Griškabūdžio apylinkių gyventojų nupiešti Sietynai: 1) *Sietynas*, *Sietynukas*, J. Blazgys (10); 2) *Sietynas*, B. Špakauskienė (59); 3) *Sietynas*, *Sytynas*, S. Juodaitytė (25); 4)–6) *Sietynas* arba *Šienpjūviai*, *Septynių šienpjūvių sietynas*, A. Ašmantavičienė (6) trys bandymai pavaizduoti Sietyną, iš kurių trečiasis, pasak jos pačios, yra pavykęs; 7) *Sietynas* arba *Grižulio ratai*, O. Demikienė (13); 8) *Sietynas*, O. Gentvilienė (16); 9) *Sietynas*, N. Savickienė (49).

Kadangi Sietynas liaudyje neretai painiojamas su mažai žinomais Mažaisiais Grižulio ratais,¹¹ tai ir šiuo atveju *Didysis sietynas* gali atitikti Grižulio ratus, o *Mažasis sietynėlis* – Sietyną, plg.: *Dveji Grižulio ratai yra didieji ir mažieji. Tai Mažuosius Grižulio ratus vadindavo Sietynu* (28). Įdomu tai, kad kartais žodis *sietynas* pavartojamas ir kaip bendrinis žodis, reiškiantis apskritai žvaigždyną: *Toks sietynukas – Grigo ratai. Jis buvo znaimus, mes visada matydavom tą sietyną* (58). Į klausimą, kodėl tas žvaigždes vadina Sietynu, taikliu samprotavimu atsakė B. Špakauskienė: *O gal susietos šešios [žvaigždės] į krūvą?* (59). Išties, Sietynas būtent ir išsiskiria iš kitų žvaigždynų jį sudarančių žvaigždžių susispietimu į nedidelę kompaktišką grupę, astronomų vadinamą padrikąjį žvaigždžių spiečių, kurio žvaigždės ne tik, kaip bet kurio kito žvaigždyno, dėl atsitiktinės projekcijos į regimąją „plokštumą“ sudaro vieną figūrą, bet ir iš tikrųjų kosminėje erdvėje yra siejamos gravitacijos.

Sietyno išvaizda nusakoma taip: *daug krūvoj žvaigždžių* (11, 31); *krūvo(j) žvaigždės* (12); *tokia krūvytė* (5); *nedidelė krūvikė* (38); *mažytė krūva* (62); *krūvelė* (55, 56); *krūvutė* (26); *krūvukė* (16); *krūvikė* arba *dikta krūvutė* (58); žvaigždžių *pundukas* arba *kalniukas*, arba *gojukas*, *gumburiukas*, dar *kauburėlis* (43). Kartais patikslinama, kad Sietynas yra *pailgas* (40), *pailga toji krūvutė* (26), arba *trikampis* (6), kitąsyk jis palyginamas su *bažnyčios žvakių sietynu* (25).

Dažniausiai sakoma, kad Sietyną sudarančių žvaigždžių yra daug (11, 31, 19, 26, 43, 55, 56, 62). Kitais atvejais nurodomas tikslesnis skaičius: *šešios septynios žvaigždės* (5, 25), dažniau *septynios žvaigždės* (12, 30): *visi žvaigždžių ženklai, kiek jų yra, kai išžiūri geriau, tai daugiausiai septynios žvaigždės būna* (13, 12); *kad būtų [žvaigždynas], reikėjo, kad būtų apie 7 žvaigždes* (51, 52); *daugumoje žvaigždės tai vis po septynias* (5). Kartais nurodomas ir kitas Sietyno žvaigždžių skaičius: *šešios* (2.2 pav.) (59), *penkios* (2.1 pav.) (10). Pastebima, kad Sietyno žvaigždės yra *mažos* (6).

Manoma, kad Sietynas vasarą yra nematomas ir pasirodo tik rudenį ar žiemą: *Ne ne, jo dabar [liepos pirmą] nematyt, jis tik rudenį. Spalio mėnesį jau matyt rytuose. Rytuose jisai vakare* (30); *Sietynėlis žiemą būva prieš adventus, jis labai aukštai būva, jau jo vasarą nesimato* (26). Sietyno judėjimas lyginamas su Saulės ir Mėnulio judėjimu. Sakoma, kad Sietynas eina kaip Saulė, *Saulės takais* (57), *Saulės keliu* (4) arba kaip Mėnulis (10, 12, 25): *ir keičiasi – kai kada vakare matyt, kai kada rytą... Jis, matyt, eina kai Mėnulis* (12). Išties spalio mėnesį Sietynas teka šiaurės rytuose iš karto po Saulės laidos,¹² o advento metu juda dangumi panašiai kaip vidurvasarį Saulė: vakare

teka, vidurnaktį kulminuoja, paryčiui leidžiasi. Tad tuo metu jis yra geras orientyras nakties laikui nustatyti.

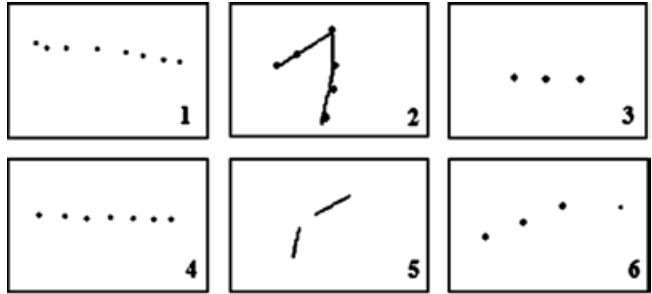
Nors šiandien vargu ar surastum namus, kuriuose nebūtų laikrodžio, bet dar sutikome žmonių, atsimenančių, kaip pagal Sietyną būdavo orientuojamasi laike: *jau į vakarus nosisuko Sietynas, jau vėlai* (57); *jei Sietynas ant pietų, – tai žinom, kad rytas* (4) (teisinga rugsėjo mėnesi); *sietynas vakaruose, tai tada jau bus rytas* (5) (teisinga lapkričio mėnesi). Rugsėjo pabaigoje, Sietynui prieš auštant rodantis jau pietvakariuose, kasdavo bulves: *jei Sietynas popietėj, tai bulves kasam* (4). Pagal Sietyno padėtį nusprendavo, kada laikas keltis kulti (4). Spragilais kulti rudens naktimis keldavosi Sietynui atsidūrus pietuose (65), plg.: *Sietynas pietuose, tai jau antra valanda nakties* (59). Pagal pirmą rytinį Sietyno nusileidimą prieš tekant Saulei (vadinamąjį kosminį nusileidimą) buvo sprendžiama apie artėjančią žiemos saulėgrįžą: *Sietynas, sako, prieš Kalėdas nusileidžia žemyn, tai rokuojasi, kad diena eis ilgyn* (LTA 2261/39/).¹³ Žiemą Sietynui atsidūrus pietuose, vaikams liepdavo eiti gult: *Jau Sietynas pietuose, tai vaikai visi jau gult!* (5). J. Blazgys iš Griškabūdžio prisiminė savo tėvo pasakymą, kad *jeigu per Kalėdas Sietynas pазaroje, tai per šventą Jurgį bus jautis vagoje*, ir paaiškino, kad tai reiškia, jog būsiąs *ankstyvas pavasaris* (10). Tačiau, iš visko sprendžiant, J. Blazgio prisiminimas netikslus. Viena iš vyriausių pasakotojų M. Andriukaitienė (g. 1900 m.) prisiminė, kad buvo sakoma taip: *Sietynas pазaroj, švyis lankoj*, prieš pat šv. Jurgį (*Pazaroj – Saulės nusileidime*) (4).¹⁴ Čia kalbama apie trumpus paskutinius Sietyno pasirodymus po Saulės laidos vakaro žarose, prieš Saulei įeinant į Tauro žvaigždyną. Paskutinis zodiakinio žvaigždyno pasirodymas virš vakarų horizonto, prieš pasislepiant už Saulės, vadinamas heliakiniu jo nusileidimu. Išties, mūsų krašte tokia Sietyno padėtis stebima apie balandžio 23 d. Šis reiškinys visoje Lietuvoje buvo laikomas orės, ganiavos ir apskritai pavasario pradžios ženklu (Vaiškūnas 1993, 20–22; Vaiškūnas 1999, 228–229).

Pasak N. Savickienės iš Viliušių kaimo, Sietynas, kaip Dievo dovana, priklausęs mergelei Marijai ir buvęs jai uždėtas ant galvos, o kai Marija ėjo į dangų, jis buvo pakabintas danguje, kad šviestų ir rodytų žmonėms kelią (49) [23]. Sakmės, susiejančios Sietyno žvaigždžių spiečiaus kilmę su mergele Marija, žinomos ir kitose Lietuvos vietose, tiktai Sietynas dažniausiai vaizduojamas kaip Marijai priklausęs sietas (rėtis) (Vaiškūnas 1994, 17–18; Vaiškūnas 1999, 231–232).

Idomu, kad Griškabūdžio apylinkėse *sietynu* buvo vadinamas ir šventinis papuošalas iš šiaudų arba švendrių, kitur vadinamas sodu. Kalėdų bei Naujųjų metų šventėms jį kabindavo ant vinies ties šventiniu stalu.

Sietynus darydavo stačiakampio pavidalo – keturių, kartais šešių kampų (12, 23, 20, 29).

3.5. Šienpjoviai (Orion)

3 pav. Griškabūdžio apylinkių gyventojų piešti Šienpjovių atvaizdai: 1) *Šienpjūviai, Septyni šienpjūviai*, N. Savickienė (49); 2) *Šienpjūviai*, O. Demikienė (12); 3)–4) *Trys šienpjūviai ir Septyni šienpjūviai*; B. Špakauskienė (59); 5) *Šienpjūviai*, O. Armonaitytė (5); 6) *Septyni šienpjūviai*, nors pats taip pavadinęs J. Kuraitis juose mato tik keturias žvaigždes (28).

Neblogai žinomas, nors už Sietyną minimas rečiau, žvaigždynas *Šienpjūviai* (5, 6, 12, 49, 57, 65), kartais tariama *Šienpjoviai* (18, 25, 30, 59), *Septyni šienpjūviai* (59, 28), *Septyni šienpjoviai* (56, 55) arba *Trys šienpjūviai* (59). Šienpjoviuose dažniausiai ižiūrimos septynios (5, 12, 28, 49), kartais trys (32, 65), kartais šešios (30) žvaigždės. Kai kas patikslina, kad trys žvaigždės yra išsidėsčiusios pasvirai horizontaliai, o keturios – vertikalčiai (5), arba sakoma: *trys [didžiosios žvaigždės] vienaip, o trys [mažesnės žvaigždės] kitaip stovi* (30). Pastebima, jog toks žvaigždyno žvaigždžių išsidėstymas primena dalį (5) arba kad Šienpjūvių žvaigždės eina eilute viena paskui kitą (3.1 pav.; pateikėja 49) ir primena iš eilės vienas paskui kitą einančius žmones – šieno pjovėjus (25). Pasak griškabūdiečio J. Kuraičio, septyni *Šienpjūviai* minimi Maironio eilėraštyje, tačiau jis pats matęs tik keturias žvaigždes – tris ryškias vienoje eilėje ir vieną mažiau ryškią šalia (3.6 pav.; pateikėjas 28). B. Špakauskienė iš Rygiškių kaip atskirus minėjo tris ir septynis Šienpjūvius: *Tie Septyni šienpjūviai, tai jie mažiau ryškūs, o trys tai ryškūs labai* (3.3, 4 pav.). Pasak B. Špakauskienės, abu žvaigždynai yra vienas šalia kito, bet tarp jų yra šioks toks tarpas, *kad jau jie vieni kitiems netrukdytų...* (59). Sunku pasakyti, ar išties buvo stebimos kokios nors ne Oriono žvaigždynui priklausančios ir vieną eilę sudarančios septynios žvaigždės, ar toks vaizdinys išvestas vien iš to, kad jeigu Šienpjovius sudaro septynios žvaigždės, tai jos, kaip kad šieną pjaunantys žmonės, turėtų išsiričiuoti viena eile.

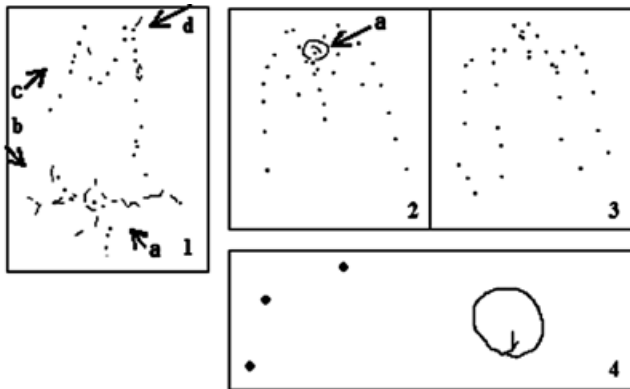
Šienpjūvių, kaip ir Sietyno, judėjimas dangumi lyginamas su Saulės ir Mėnulio judėjimu (12). Nurodoma, jog Šienpjoviai yra netoli Sietyno ir *eina pirmiau* jo (5).

Pasak L. Grigo iš Galinių kaimo, Šienpjūviai matomi tik tai žiemą (18). O. Armonaitytė iš Paluobių kaimo, liepos 7 d. paklausus apie Šienpjovių matomumą, gražiai paaiškino, kad jie būna matomi rudenį ir žiemą, o dabar Sietyno ir tų Šienpjovių mažai matosi. Matyt, jie nusileido į žemę – šienauja (5).

3.6. Kiti rečiau minimi žvaigždynai ir žvaigždės

Pavieniai pateikėjai paminėjo ir kitų retų žvaigždynų vardus: *Šiaurės žvaigždė* (10, 30), *Šiaurinė žvaigždė* (30), *Palydovė* (žvaigždė, einanti pirma Mėnulio) (25) [24], *Klajūnė žvaigždė* [Jupiteris?] [25], *Šungalvis, Lauknešė* (59) [26, 27].¹⁵

Daug įdomių ir netikėtų pasakojimų apie žvaigždes pateikė N. Savickienė iš Viliušių kaimo, deja, ne visi jos paminėti žvaigždėvardžiai gali būti laikomi patikimais. Bendraujant su šia daug žinančia pateikėja kartais kilo įtarimas, kad ji nevengdavo pasitelkti ir kūrybinės vaizduotės. Iš visų tik vienos N. Savickienės paminėtų žvaigždėvardžių patikimiausi būtų šie: *Griñčiažvaigždės* (žvaigždės, kurios seka paskui pilną Mėnulį) (4.4 pav.) [28],¹⁶ *Mergelės svarstyklės* arba *Mergelė su naščiais* (Persėjas?) [29], *Jaučiaragis* (49) [30, 27].

4 pav. N. Savickienės iš Viliušių kaimo (49) piešti žvaigždynai:

- 1) *Jaučiaragis*: a) žmogus – daugiau žvaigždžių, kamuoliukas; b) šičia tai jau toks tamsesnis fonas; c) į aukštį labiau šviečia; d) smailumas į viršų – jaučio ragai; 2) *Mergelės svarstyklės*, *Mergelė su naščiais* (pirmas bandymas); a) krūvelė žvaigždžių; 3) *Mergelės svarstyklės*, *Mergelė su naščiais* (antras bandymas); 4) *Griñčiažvaigždės* – trys žvaigždės, kurios seka paskui pilną Mėnulį.

J. Kuraitis iš Rygiškių kaimo pats domisi žvaigždėtų dangumi ir netgi yra atlikęs vieno jo įsidėmėto žvaigždyno judėjimo apskaičiavimus. Jis pastebėjo, kad W raidės pavidalo žvaigždynas (Kasiopėja), besisukantis apie dangaus ašigalį, gretimo elektros stulpo atžvilgiu kasdien užskuba maždaug keturias minutes į priekį (28). Šis išties gana tikslus pastebėjimas mums įdomus tuo, kad leidžia tikėtis, jog ir seniau mūsų krašte laiko skaičiavimo tikslais galėjo būti stebimas įsidėmėtinio Kasiopėjos žvaigždyno sukimasis apie šiaurinį dangaus polių.¹⁷

Įdomus ir kitas J. Kuraičio pastebėjimas, jog kai kada Saulei dar nenusileidus jau galima matyti švytint žvaigždę [31].

3.7. Kometos

Kometa vadinama įvairiai: *žvaigždė su uodega* (4, 59), *žvaigždė su rykšte* (58), *žvaigždė kai šluota* (26), *šluota* (10). Tikima, kad jų pasirodymas pranašauja: karus (10, 18, 26, 58, 59), blogį (4, 26), kraujo praliejimą (18). Iki šiol atsimenamas ryškios kometos pasirodymas prieš Pirmąjį pasaulinį karą: *kometa – tai sakydavo, kad šluota. Buvo ant Rusijos, paskui nususuko ant Vokietijos prieš pirmą karą* (10); *tai prieš aną karą, kai aš dar nebuvau gimęs, tai, sakė, matė žmonės, kad žvaigždė tokia lėkė, žvaigždė su tokia labai plačia didele balta uodega, taip kaip povo ta uodega, bet tik ji daug ilgesnė, daug didesnė... Nu, ir ta žvaigždė lėkė, ir ta uodega buvo baisi ir, sako, jeigu ji užkliudo kitą žvaigždę arba jeigu užkliudytų Žemę, tai ji nušluotų viską nuo Žemės paviršiaus, ir tada po to neužilgo buvo karas rusų su vokiečiais* [Pirmasis pasaulinis], *ir žmonės kiti labai buvo įsitikinę [...], kad ta kometa (ir ją vadydavo kometa), tai, kad ta kometa atnešė tą nelaimę, tą karą...* (59).

Kai kas prisiminė, kad prieš prasidedant karui danguje buvo matomi ir kiti ženklai, pavyzdžiui: *...prieš Saulės tekėjimą da slibino nasrus matė, o žemai tos galvos ta plunksna, kaip senovės rašydavo, buvo. Už savaitės laiko ir pradėjo vyrus gaudyti. [...]* Ir ta galva taip į vakarus slinko (19). Su karu taip pat sietį danguje pasirodantys kryžiai (17).

3.8. Krentančios žvaigždės (meteorai)

Meteorai zanavykų, kaip ir visoje Lietuvoje, laikomi krentančiomis žvaigždėmis. Tikima, kad žvaigždės kritimas reiškias žmogaus mirtį (3, 5, 6, 9, 12, 18-21, 23, 31, 32, 59, 64) ir kad kiekvienas žmogus turįs savo žvaigždę (12, 20, 21, 31, 32), tačiau jos esančios ne visų vienodos. Šviesesnės žvaigždės priklauso garbingesniems ir geresniems žmonėms. Sakoma, po kokia žvaigžde gimęs žmogus, tai jis toks ir būna (32). Vietoj žodžio *krenta* retkarčiais pasakoma *leidžiasi* (9, 12), *nusileidžia*, pavyzdžiui: *kai žvaigždė nusileidžia, tai žmogus miršta* (31). Pasitaikė išgirsti aiškinimų, esą, žvaigždei krentant, *angelas skrenda pasiimti žmogaus sielą. [...]* Vis kažkas saugoja tą žmogų (64); arba *dūšėlė į dangų eina* (3). Griškabūdietė I. Bendoraitienė aiškino, kad žvaigždei leidžiantis žmogus miršta tame krašte, *į katra kraštą žvaigždė leidžiasi* (9).

Štai kaip vaizdžiai nusakomas žvaigždės kritimas: *tik švyst kai šniuriuks toks pločio, ir dingsta* (19). O štai

kaip gražiai, pamačius krentančią žvaigždę, atsidūsėjama: *gal tėvelis darbininkas mirė kartu su žvaigždute, o gal močiutė sengalvėlė, kas vaikelius jos prižiūrės* (5).

Pasitaiko tvirtinimų, kad krentanti žvaigždė gali reikšti ir žmogaus gimimą. Pasak griškabūdiėtės S. Mikalauskaitės, žvaigždei krentant *vieni sakydavo, kad miršta, kiti, kad gimsta* žmogus [38]. Sakoma, kad gimstant žmogui, žvaigždė danguje *pasidaro* (12), *užsižiebia*, antai: *užgimsta žmogus, ir užsižiebia danguje žvaigždutė, o kai miršta, tai krenta* (6). Kitą, daug retesnę, nuomonę teko užgirsti iš griškabūdiėtės O. Daugelienės, kuri iš savo mamos girdėjusi, kad žvaigždės – tai mirusių žmonių sielos ir kad žmogui mirštant danguje atsirandanti žvaigždė. Šviesios žvaigždės – tai Danguje esančių žmonių sielos, tamsios – dar kenčiančių skaistykloje (11).

Griškabūdiėtė A. Ašmantavičienė sakė, kad, pamačius krentančią žvaigždę, reikia pagalvoti apie kokį savo norą, ir jis išsipildys (6). B. Špaukauskienės žiniomis, žmonės krentančias žvaigždes siejo su laime ir nelaime: *Žmonės meteoram labai didelę reikšmę skiria. Jeigu meteoras nusileido, tai tavo laimė nusileido. Kai kada iš šono nusileidžia, o jei žmogui visai priešais nusileido, tai tikrai turi kokią reikšmę. Vieni sako, kad čia žmogaus laimė nusileido, o kiti, kad nelaimė nusileido* (59).

Tokie ir panašūs įsitikinimai, siejantys žvaigždes su gyvųjų bei mirusiųjų žmonių sielomis, matyt, ir davė pagrindą atsirasti žmonių pagarbai žvaigždėms, kurią buvus liudija prieškaryje Šakių apylinkėse užrašytas tikėjimas, jog į žvaigždes negalima rodyti pirštu, nes taip darant pirštas nudžiūsiąs (LTA 600/17/).

3.9. Spėjimai iš žvaigždžių

Kaip ir visame mūsų krašte, taip ir Griškabūdžio apylinkėse, regis, būta žmonių, kurie ne tik geriau už kitus pažino žvaigždėtąjį dangų, bet ir mokėdavo pagal dangaus šviesulių padėtį spėti ateitį. N. Savickienė iš Viliūšių kaimo sakė, kad viską, ką žinanti apie žvaigždes, sužinojo iš savo mamos, kuri *pagal Saulę, pagal Mėnulį, pagal žvaigždes viską labai nuspėdavo*; mama jai *rodydavo visas, kokias ji žinojo ypatingesnes* žvaigždes Kūčių vakarą prieš einant gulti (49). J. Blazgys iš Griškabūdžio prisimena, kad Griškabūdyje gyveno vienas senas žmogus, kurį laikydavo *biskį nenormaliu*, nes jis buvo savo namo „gonkose“ iširengęs stiklines lubas, pro kurias naktimis stebėdavo žvaigždėtą dangų. Žmonės jį vadindavo „astronomu“ (10).

Susidomėjimas žvaigždėmis ir jų pranašaujama ateitimi seniau, kaip ir šiais laikais, padidėdavo baigiantis metams. Griškabūdžio apylinkėse, kaip ir visoje

Lietuvoje, žinomas paprotys būsimų metų sėkmę bei derlių spėti pagal Kūčių vakaro dangų. Žvaigždėtas Kūčių nakties dangus laikomas palankiu ženklu, pranašaujančiu gerus ir derlingus būsimus metus. Tikimasi, kad kitamet gerai dygs grybai (10, 12, 16, 26, 49, 64), *vištos bus dėdingos* (31), *tankiai sudygs javai* (59). Neretai patikslinama, kad žvaigždėtas Kūčios pranašauja būtent gerą baravykų derlių (8, 16, 23, 58): *jei per Kūčias žvaigždėta, tai bus labai daug baravykų. Baravykų būna ir po Visų Šventų* (8); *šitos žvaigždės nelabai kitiems grybam rodo, tik baravykam, vertingų grybų* [gausą], *o dėl šito brudo* [nevertingų rūšių] *tai nežiba žvaigždės* (23). O jei per Kūčias žvaigždžių nematyti ir sninga, vadinasi, kitamet gerai spies bitės (2).

Pagal žvaigždžių išvaizdą buvo spėjami būsimieji orai: *jei žvaigždės mirga ir krenta, bus blogas oras (miglotos oras ar vėtros) greit* (43); *kai žvaigždės mažytės ir mirga, tai šals* (žiema) (16); *jei žiemą švysteli žvaigždė, tai šals* (4).

4. Išvados

Griškabūdžio apylinkėse, kaip ir kitur, išlikusios liaudies astronomijos žinios yra labai fragmentiškos ir pasireiškia daugiausia tik kaip prisiminimai apie senesnes žinias, kurias turėjo pasakotojų tėvai ir seneliai. Vienoje vietoje sukaupiti ir sugretinti liaudies astronomijos fragmentai leidžia bent iš dalies suvokti seniau egzistavusių liaudies astronomijos žinių visumos pobūdį ir turinį. Dauguma išlikusių žinių apie dangaus šviesulius yra praktinio pobūdžio, jos sietinos su paros ir kalendorinio laiko skaičiavimu, meteorologinių sąlygų ir derliaus bei kitokios naudos prognozavimu. Dalis žinių yra pasaulėžiūrinio, kosmologinio pobūdžio, jų tikslas aiškinamasis, etiologinis. Kai kuriais atvejais išlikusiose žiniose galima išvelti itin archajiškų mitinių motyvų. Tokiais motyvais reikėtų laikyti žmogaus sielos siejimą su žvaigžde, Aušrinės pagrobimą ir vandenį semiančią merginą įtraukusį Mėnulį, taip pat Mėnulio fazių kaitos aiškinimą jį užslenkant už kažkokios uolos.

Ekspedicijos metu surinktos etnoastronomijos žinios rodo pasaulėžiūros, iš kurios jos yra kilę, esminę nuostatą, pagal kurią tai, kas vyksta danguje, nėra atskirta nuo reiškinų žemėje; priešingai – tai tiesiogiai juos veikia. Tokioje kosminėje aplinkoje gyvenantis žmogus tiesiog privalo stebėti dangaus skliautą bei dangaus šviesulių judėjimą ir su atitinkamais kosminiais ritmais derinti savo darbus bei visą gyvenimą. Deja, dabartinėmis sąlygomis netekusios praktinės reikšmės, tradicinės

liaudies astronomijos žinios atsidūrė ant išnykimo ribos tiek zanavykų krašte, tiek visoje Lietuvoje. Būtina kuo skubiau, nedelsiant užrašyti ir išsaugoti tai, kas dar liko, ką iš senųjų astronomijos žinių dar mena senosios kartos žmonės.

RINKTINĖ LIAUDIES ASTRONOMIJOS MEDŽIAGA

1. *Kiekvieną dieną, kai Saulė pagauna Mėnesį, jis pradeda dilti. Kol nepagauna, tai nedyla. Užteka Saulė ir dar užgriebia Mėnesį* (37).
2. *Trijų parų užsimezgęs, pradėjęs augti, [žiūrint] su veidrodžiu [pridėtu] prie kaktos, skirdavosi trys Mėnesiuko skiautelės. Ir šitaip iki penkių parų. Trijų parų buvo labai gražūs maži mėnesiukai. Iki penkių parų, o paskui išauga ir susilieja, mėnesiukai nesiskiria* (57).
3. *Nu tai jegu smailūs [Mėnulio] ragučiai, aštrūs, tai prieš gerą orą, o jegu neryškūs, aptriušę, tai prieš drėgnus orus. (Jauno ar delčios? – J. V.) Nesvarbu* (10).
4. *Kad jau drignė apie Mėnulį, tai bus ir dargana. Jeigu vasarą, tai bus lietus... Jeigu ta drignė arti, tai dargana toli, o jeigu ta drignė toli nuo Mėnulio, tai dargana bus tuojau pat* (59).
5. *Čigonas šildė prieš Mėnulį kojas, Čigonėlis šildė vieną koją paskui kitą, Čigonėlio pirštai birbt ir nusirito. Čigonėlis tarė: kas tave, Mėnuli, taip šaltą padarė, Kad tie pirštai birbt ir nusirito* (47).
6. *Sakydavo, Tvardauckas Mėnulyje. Tvardauckas ėjo vandens ir paklydo, ir papuolė į Mėnulį su tais naščiais. Dėmės atrodo, kad ten žmogus su naščiais. (Kas tas Tvardauckas? – J. V.) Tvardauckas kažkoks spėjikas buvo, prieš karus, aš skaičiau, buvo toks eilėrašitis* (30).
7. *Ėjo kokia mergina vandenio pasisemt su naščiais. [...] Tai ėjo, ir tas Mėnulis jau šviečia, sako [mergina]: „Eee, – sako, – aš daug šviesesnė kaip tu“. Tai Mėnulis [sako]: „Nu tai ateik šviest, jeigu tu šviesesnė, tai ateik šviest“. Tai ima ją su tais naščiais, pakelia į tą Mėnulį – ir dabar šviesk. Ir liko ta dėmė juoda, kur jinai pakelta. O Mėnulis tai buvo šviesus visas, nebuvo tų tamsių dėmių. Teip pasakodavo* (49).
8. *Per Kūčių naktį, reiškia, dvyliką valandą vanduo pavirsta vynu. Tai, reiškia, viena tarnaitė, reiškia, pasiėmė naščius, viedrus, ais jau, reiškia, to vyno parsinešti iš šulinio, kada jau vynu pavirsta. Tai ta nuvėjo, pasisėmė tuos, aaa, tą vandenį iš to šulinio, ir pasigirdo jai balsas iš dangaus, sako: „Vynas – vanduo, o tu mano!“ Tai ji pasijuto Mėnuly. Tai, sako, daba[r] Mėnuly matyti, kaip ji su naščiais tą vandenį tūso* (18).
9. *Kopūstus reikia raugt delčioje, kada Mėnulis dyla, tai, reiškia, kieti kopūstai būna jau, reiškia, nesutyžta. Svarbu, ka būna prasidėjus delčia, arba pakol ateina tuštuma. Tuštuma... nežinau, kad kas ją gerbtų labai. Niūrus laikas. Kiaulę kai skerđia žmonės pilnaty, lašiniai verdant išsi-pučia; kai tuštumoj arba delčioj, lašiniai verdant susitraukia ir išsiriečia, reiškia, mėsa nyksta. Reiškia, turi tokią galią Mėnulis* (23).
10. *Jeigu Kalėdos šviesios, tai kluonai tamsūs, jeigu Kalėdos tamsios, tai kluonai šviesūs. Svarbu, bele Mėnulis būna* (6).
11. *Kai šventas Jurgis delčioje būna ir jauname, tai žolės bus daug. Jei tuštumoj, tai neaugs, bus prasta žolė. (O jei pilnaty-jė? – J. V.) Tai geriau, kai jau būna pilnaty. Šventas Jurgis – tai gyvulių patronas. (Tai jis gyvulius ir žolės globoja? – J. V.) Kai gyvulių, tai ir žolių globotojas* (25).
12. *O apie Saulę Sauliabroliai iš vienos ir iš kitos pusės, panašiai kaip kad Laumės juosta. Laumės juosta turi apvalumo, o čia iš viršaus žemyn eina šalia Saulės, tolakai būva. Tai vasarą bus karščiai, o žiemą šalčiai. (Kaip toli jie nuo Saulės? – J. V.) Tolokai, da būna apie dešimt metrų koki, o gal ir dar toliau. (O jie spalvoti? – J. V.) Spalvoti, o kai nespilvoti, tai nematyt. Taip panašiai kaip Laumės juosta* (2).
13. *Kai po Saule plati dėmė, dangus po Saule ryškesnis, šviesesnis vakare – po pietų pradeda ryškėti, o po kokios šeštos valandos matyt, – tai ant pagados* (30).
14. *Saulė ir gyvatės tai tuo rišdavosi, kad, sako, gali gyvatę sukapti į gabalėlius, o kol Saulė nenusileidžia, jos nors galas uodegos juda i juda. O kai Saulė nusileidžia, tik tada ji pasibaigia* (59).
15. *Sakydavo, kreiva vėžė – tai an Grabnyčių, tai žiema pakrypstą į pavasario pusę. Kuri pusė Saulė(j), tai Saulė pašildo, ir rogės sminga žemiau. Tai nuo Grabnyčių kreiva vėžė* (23).
16. *Jau nuo Grabnyčių kreiva vėžė. Jau dieną teška, naktį braška, į atšilimą eina, [i] pavasarį. Jau an Grabnyčių dienos ilgumas būna pusantros valandos, o per Tris Karalius – tai gaidžio žingsnis* (6).
17. *Aušrinė. Kai keldavo be laikrodžių, tai jau gaidgystė. Tai keldavo ir žiūrėdavo į Aušrinę žvaigždę. Kada Aušrinė matyt, jau laikas kelt. (Kada, vasarą ar žiemą? – J. V.) Vasarą tai nereikia, nes jau vasarą trumpa naktis. Žiemą, tai tada jau žiūrėdavo, kai naktys ilgos. (Ar tik ryte Aušrinė matoma? – J. V.) Tik ryte. Vakare tai Vakarinė žvaigždė, eina pagal Saulę, Saulės keliu, ir jau ji nusileidžia paskui. Paskui, kai ji nusileidžia, būna 12-a, jau kita pusė nakties. Paskui, po tos pusės nakties, teka Aušrinė. (Kelintą valandą? – J. V.) Gal tuoj po dvylikos tekėdavo, bet nebūna jos matyt. Pažiūri, kiek aukštumo Aušrinė... Sakydavo sieksnis, o, aukštumo jau sieksnis – tai jau laikas kelt. O, jau tik lig žemės sieksnis yra. (Iki Aušrinės? – J. V.) Iki žemės, kol Aušrinė prieš rytą nusileidžia, prieš švitimą jinai nusileidžia. Kol Aušrinė nusileis, tai dar daug, gali daug ką nuveikt. Daugiausia tai gruodį, tai labai stebėdavo, lapkritį tai ne taip. [...] Ji tokia didesnė ir šviesesnė ir ji viena eina jau tuo keliu... kaip prieš Saulės tekėjimą, vidury nakties, kad būtų... [...] ¹⁸ Jinai teip eina, slenka tuo pakraščiu visą laiką. (Ar Aušrinė ir Vakarinė skirtingos žvaigždės, ar tai viena ir ta pati žvaigždė? – J. V.) Skiriasi. Kiekviena žvaigždė savo reikšmę turi, tik jas tai ne visas pažino. (Ar nesakydavo, kad Aušrinė rodo, kada kokius darbus pradėti dirbti? – J. V.) Aušrinė – ji tik laiką rodo, kaip kalendorius, kaip laikrodys* (49).
18. *Man rodos, kad raganos buvę pagrobę Aušrinę, nes ji buvo graži. Nežinau, kaip pagrobė, ale ji ištrūko iš tų laumių... ne iš laumių, o iš raganų. Ištrūko ir pakilo į dangų. Ir mums šviečia ištrūkusi* (49).
19. *Šabinė, tai ji visą laiką panašiai tam pačiam daikte šviečia. Kai prasideda naktis... Kas yra tas šabas? Kai žydai poteriauja*

- prieš langą ir žiūri į vieną daiktą nekrypt. Tai ir ta žvaigždė pavadinta Šabine. Teip ir ta žvaigždė stovi. Mūsų visa kilmė iš žydų, tai gal ir ta žvaigždė iš žydų kilmės. Gal ji pasiklydusi klajoja, gal tako neranda, užtai ją taip vadina (49).
20. [Vaikinas arba mergina pasirinkdavo] tai daugiausia Aušrinę arba Vakarinę. Gal tai ta pati žvaigždė, ji tokia biski šviesesnė iš kitų, tai dauguma tą išsirinkdavo, arba kitas jaunuolis įsižiūrėdavo, o merginos, tai tos prietaringesnės buvo, ne kai vaikinai, tai jau jos tikrai įsimylėdavo savo žvaigždę ir iš tos žvaigždės spėdavo sau laimę: „Vat mano žvaigždė šiaandie gerai spindi, tai man bus gerai, pasiseks; mano žvaigždė šiaandie prastai spindi, tai mažumėlę maž berniukas mane pames, mažu pas kitą nueis“. Nu teip, šitokie tai būdavo [prietarai], bet jau čia tai jie nebuvo tokie tradiciniai prietarai, bet jie būdavo tokie įsisvajoti, pačių įsisvajoti toki prietarai, ir jau kai įsisvajodavo, tai labai tikėdavo... (Kokia Jūsų žvaigždė buvo? – J. V.) Mano Aušrinė būdavo. Ji spindėdavo ties tuo langu, kur aš gulėdavau. Tai aš rytą kai atsibundu, visada atveriu akis ir žiūriu (59).
21. Vaziavo koks tai pijokas Grigas, ir jis apvirto, arkliai ten pasibaidė, apvirto, i tie arkliai tai nukrito kažkur, o tas apvirtęs vežimas liko, tai vat, dyselys teip nulaužtas, o toks, žiūrėkit, būna, kada jau Grigo ratai tie yra. Yra Didieji ir Mažieji Grigo ratai (6).
22. Ir Paukščių taką rodydavo, kaip nušviestas buvo tokia blankia, tokia į gelsvumą prošvaiste, į gelsvumą toks kelias kaip atrodydavo, kaip vieškelis. [...] Kaip skrenda paukščiai, tai jie į šitą taką orientuojasi, žiūri. Seniau, sakydavo, dangaus šviesa yra Paukščių takas. Į šiltus kraštus šviesesnis Paukščių tako galas, ir į tą galą jie skrenda, į šiltus kraštus. Į kitą galą, į šiaurę – tamsesnis, ir jie neskrenda ten, skrenda ten, kur šviesiau. [...] Paukščių takas ne visada eina per vidurį dangaus... Paukščių takas irgi eina vasaros Saulės keliu, tai jis žiemą taip eina, ir Mėnulis taip eina... Žiemos keliu vasarą Mėnulis eina [žemai] (49).
23. ...Jinai [Mergelė Marija] buvo labai šviesi, dėl to ir tas Sietynas... Dabar kaip kur jau nupaišyti ir paveikslai, ir viskas, tai va toks Sietynas vėl ant galvos Marijai uždėtas, vo, apvalus žvaigždžių Sietynas, a, a, teip jinai ten papuolusi į tą Sietyną. (O kodėl jinai papuolė, gal pasakojo ką nors? – J. V.) Nu tai... taip, kad šviestų žmonėm kelią, ka ta jau būtų šviesa, ir šventa šviesa užtatai ten... Jau papuolė tas Marijos Sietynas nuo galvos, nes jai buvo ant galvos kaip tas Sietynas, a, jau kaip, a ... kaip Dievo jau tokia dovana duota tas Sietynas ant galvos uždėtas, tai, tai kad jau jis šviestų žmonėm, tai tą Sietyną danguj pakabino. (O kas pakabino danguj? – J. V.) Nu tai jau pakabino, tai, tai čia jau, jau stebuklinga, jau, skaitosi, kaip, kaip Dievo žodžiu, kaip Dievo žodžiu – švieski, šviesk kelią geriem žmonėm, kad tas Sietynas būtų, kabėtų, ir kad žmonės žinotų, kad jau tenais a... Marijos nuopelnas visas šitas dėl mūsų, dėl žmonių. (O kas čia taip pasakoja? – J. V.) Nu, pasakoja, tai daug kas pasakoja, senovės žmonės. (Čia Jūsų mama žinojo? – J. V.) Ir mama mūs žinojo, ir, ir, ir da i močiutė mūs žinojo, o. (O kaip būna va taip, kai Marija, tai kaip ir Mėnulis dar būna kažkoks, ką tas reiškia? – J. V.) Na tai, Mėnulis tai po kojom. (O ką tai reiškia? – J. V.) Tai po kojom, tai, tai, tai, kad jin pakilo į tą, į tą dangų, į viršų ir Mėnulį pamynė po kojom. (O dėl ko pamynė, nepasakojo? – J. V.) Dėl to, dėl to, kad ji jau aukštesnė yra už Mėnulį, jau ji kilnesnė. Mėnulis šviečia, o jau ją, kad ją kėlė į dangų taip, kad ji ejo su kūnu, su viskuo į dangų Marija, taip pasakodavo, tai [...] ir ejo per visą Mėnulį... Mėnulį pamynė po kojom ir išėjo, ir, ir tą savo Sietyną paliko danguje, o, kad mum šviestų kelią, o ji, o ji, nuėjus į dangų, sėdi soste (49).
24. Da pirma Mėnesio viena tokia eina palydovė, veda i veda Mėnesį. Sykiu su Mėnesiu eina, niekad neatsiskiria. Da mūs dėdė sakydavo, ji visad pirma Mėnesio eina ir eina. (Kaip ją vadindavo? – J. V.) Palydovė ar Vadovė. (Ar jinai toli matoma nuo Mėnesio? – J. V.) Atrodo akim, kokius du, tris metrus prieš Mėnesį. (Ar aukščiau, ar žemiau už Mėnulį? – J. V.) [Nei aukščiau nei žemiau,] šalia (25).
25. Da vieną sakiau žvaigždę, Klajūnę žvaigždę. Ji matyt danguje bet kada. Ne teip kai šitos žvaigždės mirga, o ta žvaigždutė Klajūnę slankioja ant čia, ant te. (Ar ji yra ryški, ar ne? – J. V.) Ryški, už tai ji pastebima. Į gelsvumą labiau, į gelsvumą. Kitos žvaigždės tai mirga pro tamsumą (49).
26. (Ar neminėdavo žvaigždės Valgio nešėja ar panašiai? – J. V.) Lauknešė, rodos, taip sakydavo pas mus. Labai mano primirštas, ir aš tų žvaigždžių nežinau. Lauknešė tai dėl to, kai neša valgyt [neša artojams pavakarius arba priešpiečius]. Tai turėdavo tokius lauknešėlius, specialiai padarytą tokią puodynę su dviem qsom. Pas mus tai sakydavo Lauknešė. Tas vardas, ka yra žvaigždė Lauknešė, tai tikrai (59).
27. (Ar žinote tokią žvaigždę Lauknešę? – J. V.) Lauknešėlis, Jaučio te kokie ragai, buvo šnekos, ale ka aš nežinau... (10).
28. Kokios žvaigždės pagal Mėnulį seka, kai Mėnulis būna pilnas? Man rodos, iš Gričia... Gričiažvaigždės. [...] Trys tos žvaigždės, tokios didesnės. (Mėnulis juk keičia padėtį. – J. V.) Jos irgi... Jos turi eiti paskui. (Ar jos šviesios? – J. V.) Šviesokos tokios, didesnės, šviesokos, bet nebaisiai. Tokie kraštai atrodo šviesūs, o vidury tamsesnis. Jos didesnės už Aušrinę. Aušrinė tai tik šviesesnė, už visas šviesesnė... (O kokia tų žvaigždžių spalva? – J. V.) Daugiau į rausvumą tokia spalva. (Ar visos jos vienodos spalvos? – J. V.) Panašiai jau tokios. (O kada jos geriausiai matyt? – J. V.) Kada Mėnulis pilnas jau, aiškus, tada gražiai matyt. Pastebėkit kartais, kada Mėnulis pilnas būna, kas paskui jį seka (49).
29. Sakydavo, Mergelės svarstyklės. Rodė, matydavom, kaip įsižiūri, tai teip ir yra, kaip svarstyklės. Kaip ir naščiai toki. (4.2. pav.; Ar šitos žvaigždės Paukščių take? – J. V.) Ne ne, ne ant tako. Mergelė tai būna turbūt netoli prie Sietyno. Tik nepasakysiu, ar į dešinę, ar į kairę nuo Sietyno. [...] Sakydavo, Mergelės svarstyklės tai nuo Sietyno nelabai toli. (O į kurią pusę? – J. V.) Čia turbūt taip į dešinę nuo Sietyno. [...] Nuleista kaip ir rankos, kaip ir naščiai, tai kiti sako naščiai, kiti rankos. (4.3. pav.) Tai, sako, Mergelės svarstyklės, tai kiti sako, Mergelė su naščiais stovi. (O kaip dažniau vadindavo? – J. V.) [Mama] daugiau sakydavo su naščiais, žinoma, kitųkart tų svarstyklių nelabai minėdavo (49).
30. Jaučiaragis. Daugiausia tai jis pasirodo, kaip pritemsta gerokai. Daugiausia reikia žiūrėti į šoną, į pietų pusę. (Į kurią pusę nuo Sietyno ir Šienpjovių? – J. V.) Daugiau į vakarus.

(Aukščiau ar žemiau už Sietyną ir Šienpjovius? – J. V.)
Žemiau už Sietyną ir Šienpjovius (4.1. pav.).

31. *Aš esu pasitaikęs du kartus matyti: Saulė nenusileidus, o žvaigždė matyt... Priešingoj pusėj arba į šoną kur nors [Saulės atžvilgiu]. Tąsyk tai šiaurėj pusėje matēm. Dangus buvo debesuotas, ir pro debesis, buvo tarpas debesų, tam tarpe žvaigždutė buvo matyt.* (Kokiu metų laiku matėte? – J. V.) *Tąsyk buvo ruduo.* (Gal pamenate, koks mėnuo? – J. V.) *Nevelėvas. Mažu koks spalio mėnuo.* (Ar aukštai ta žvaigždė buvo? – J. V.) *Neaukštai nuo horizonto. Tąsyk tai buvo ryškiai matyt, lyg tai 1948 ar 1949 metais mačiau. Esu išsinekęs su kitais žmonėm, kad rytuose daugiausia matyt, kitoj pusėj kur saulė leidžiasi, neaukštai horizonto, rytuose* (28).

PATEIKĖJAI:

- Adomaitienė Marcelė, g. 1914 m., Vidgirių k.
- Adomaitis Kazys, g. 1906 m., Vidgirių k. Užrašė D. ir J. Vaiškūnai bei J. Šorys.
- Alejunienė Anelija, g. 1910 m., Griškabūdis.
- Andriukaitienė Marcelė, g. 1900 m., Griškabūdis, Užrašė G. Žiemys.
- Armonaitytė Ona, g. 1910 m., Paluobių k.
- Ašmantavičienė Aldona, g. 1933 m., Griškabūdis.
- Bataitienė Agota, g. 1924 m., Serapinų k. Užrašė G. Žiemys.
- Bataitis Valentinas, g. 1925 m., Serapinų k. Užrašė G. Žiemys.
- Bendoraitienė Izabelė, g. 1909 m., Griškabūdis.
- Blazgys Juozas, g. 1906 m., Griškabūdis.
- Daugėlienė Ona, g. 1904 m., Griškabūdis.
- Demikienė Ona, g. 1922 m., Griškabūdis.
- Demikis Romas, g. 1949 m., Griškabūdis.
- Dubickienė Elena, g. 1916 m., Skarbūdžio k. Užrašė J. Šorys.
- Gaižauskienė Justina, g. 1943 m., Šunkarių k. Užrašė G. Žiemys.
- Gentvilienė Ona, g. 1914 m., Viliškių k. Užrašė G. Žiemys.
- Girdžiūnaitė Marcelina, g. 1926 m., Griškabūdis.
- Grigas Leonas, g. 1923 m., Galinių k.
- Grigėlevičius Algimantas, g. 1930 m., Galinių k.
- Grigienė Julė, g. 1930 m., Galinių k.
- Gudmantas Petras, g. 1906 m., Paluobių k.
- Jablonskis Vitas, g. 1910 m., Griškabūdis.
- Jakubauskienė Agota, g. 1925 m., Griškabūdis.
- Juodaitis Bronius, g. 1925 m., Griškabūdis.
- Juodaitytė Salomėja, g. 1917 m., Griškabūdis. Užrašė: D. ir J. Vaiškūnai bei J. Šorys.
- Juška Juozas, g. 1901 m., Vidgirių k. Užrašė: D. ir J. Vaiškūnai bei J. Šorys.
- Kreivaitis Antanas, g. 1928 m., Griškabūdis.
- Kuraitis Juozas, g. 1926 m., Griškabūdis.
- Laurinaitienė Regina, g. 1920 m., Degutinės k.
- Laurinaitis Juozas, g. 1909 m., Degutinės k.
- Legotienė Ona, g. 1909 m., Degutinės k.
- Lepeškievė Bronė, g. 1914 m., Griškabūdis.
- Lopeta Bonifacas, g. 1911 m., Griškabūdis. Užrašė J. Šorys.
- Lopetienė Elena, g. 1922 m., Griškabūdis. Užrašė J. Šorys.
- Maciukevičiūtė Stasė, g. 1917 m., Patamošupių k. Užrašė J. Šorys.
- Malaitė Bronė, g. 1925 m., Paluobių k. Užrašė G. Žiemys.
- Martišius Vincas, g. 1899 m., Paluokių k. Užrašė J. Šorys.
- Mikalauskaitė Salomėja, g. 1924 m., Griškabūdis. Užrašė G. Žiemys.
- Paužienė Bronė, g. 1928 m., Viliškių k.
- Pečiulienė Ona, g. 1916 m., Griškabūdis.
- Piliukaitienė, Užrašė G. Žiemys.
- Poderienė Zuzana, g. 1929 m., Lūšnos k.
- Prociūtienė Ona, g. 1905 m., Griškabūdis. Užrašė D. ir J. Vaiškūnai, J. Šorys, G. Žiemys.

- Puidokienė Petrė, g. 1915 m., Griškabūdis.
- Raguckienė Albina, g. 1929 m., Pilviškių k. Užrašė G. Žiemys.
- Rimšienė Marcelė, g. 1908 m., Pilviškių k. Užrašė G. Žiemys.
- Rinkevičienė Juzė, g. 1909 m., Griškabūdis. Užrašė G. Žiemys.
- Rudaitienė Ona, g. 1909 m., Lūšnos k.
- Savickienė Natalija, g. 1919 m., Viliškių k.
- Sendžikienė Marytė, g. 1921 m., Griškabūdis.
- Sinkevičienė Salomėja, g. 1910 m., Bliuviškių k. Užrašė J. Šorys.
- Sinkevičius Jonas, g. 1911 m., Bliuviškių k. Užrašė J. Šorys.
- Skaistgirienė Petrė, g. 1904 m., Bliuviškių k. Užrašė J. Šorys.
- Spangelevičius Juozapas, g. 1919 m., Pilviškės k. Užrašė G. Žiemys.
- Staneikaitė Birutė, g. 1919 m., Pilviškių k. Užrašė G. Žiemys.
- Staneikaitė Julija, g. 1921 m., Pilviškių k. Užrašė G. Žiemys.
- Strimaitis Juozas, g. 1911 m., Griškabūdis. Užrašė G. Žiemys.
- Šimoliūnienė Judita, g. 1915 m., Lūšnos k.
- Špaukauskienė Bronė, g. 1916 m., Rygiškių k.
- Vengraitienė Bronė, g. 1933 m., Lūšnos k.
- Vengraitis Antanas, g. 1942 m., Lūšnos k.
- Vengraitis Pranas, g. 1907 m., Serapinų k.
- Vilkevičius Juozas, g. 1909 m., Paluobiai. Užrašė J. Šorys.
- Viltrakienė Pranė, g. 1930 m., Lūšnos k. Užrašė G. Žiemys.
- Viltrakis Jonas, g. 1928 m., Lūšnos k. Užrašė G. Žiemys.

LITERATŪRA IR SUTRUMPINIMAI:

- Balys 1993 = BALYS, J. *Lietuvių kalendorinės šventės*. Vilnius: Mintis, 1993.
- Buračas 1993 = BURAS, B. *Lietuvos kaimo papročiai*. Vilnius: Mintis, 1993.
- Kudirka 1993 = KUDIRKA, J. *Lietuviškos Kūčios ir Kalėdos*. Vilnius: Vaga, 1993.
- LKŽ = *Lietuvių kalbos žodynas*, I–XX. Vilnius, 1956–2002.
- LTA = Lietuvių tautosakos archyvas Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne.
- Silvestraitis 1973 = DAVAINIS-SILVESTRAITIS, M. *Pasakos, sakmės, oracijos*. Vilnius: Vaga, 1973.
- Vaiškūnas 1989 = VAIŠKŪNAS, J. (sudarytojas) *Liaudies astronomijos žinių rinkimo klausimynas*. Vilnius: Lietuvos kraštotyros draugija – Respublikinis moksleivių estetikos mokslinis metodinis centras, 1989.
- Vaiškūnas 1993 = VAIŠKŪNAS, J. *Apie žvaigždes Kražių apylinkėse. Iš: Kražiai*. Vilnius–Kaunas: XXI amžius, 1993.
- Vaiškūnas 1993 = VAIŠKŪNAS, J. *Ar pažino senoliai žvaigždes? Sietynas, jo išvaizda, vardas ir judėjimas. Iš: Liaudies kultūra*, 1993, Nr. 2. p. 19–23.
- Vaiškūnas 1994 = VAIŠKŪNAS, J. *Ar pažino senoliai žvaigždes? Sietynas dainose, Sietynas sakmėse. Iš: Liaudies kultūra*, 1994, Nr. 1, p. 16–20.
- Vaiškūnas 1995 = VAIŠKŪNAS, J. *Lietuvių liaudies apie žvaigždes. Iš: Mokslas ir gyvenimas*, 1995, Nr. 11–12, p. 8–10.
- Vaiškūnas 1996 = VAIŠKŪNAS, J. *Litauische Sternkunde. Iš: Proceedings of the Second SEAC Conference Bochum, August 29th - 31st, 1994*. Edited by prof. W. Schlosser. Bochum: Astronomisches Institut der Ruhr-Universität, 1996.
- Vaiškūnas 1997 = VAIŠKŪNAS, J. *Kai kurie archeoastronominiai Rasos šventės aspektai. Iš: Liaudies kultūra*, 1997, Nr. 3, p. 20–21.
- Vaiškūnas 1998 = VAIŠKŪNAS, J. *Rasos ir saulėgrįža. Ramuva*, 1998, Nr. 4, p. 27–32.
- Vaiškūnas 1999 = VAIŠKŪNAS, J. *The Pleiades in Lithuanian ethno-astronomy. Iš: MIKOCKI, T. (ed.) Actes de la Vème Conférence Annuelle de la SEAC: SWIATOWIT Supplement Series H: Anthropology, II*. Warszawa–Gdansk: Institute of Archaeology, Warsaw University, 1999.
- Vaiškūnas 2001 = VAIŠKŪNAS, J. *Birth and celestial bodies in lithuanian and latvian tradition. Iš: C. Ruggles, F. Prendergast, T. Ray (eds.)*

Astronomy, Cosmology and Landscape. Dublin, Ireland, September 1998. Leicester: Ocarina Books, 2001.

NUORODOS:

1. Pasak Z. Poderienės iš Lūšnos k., bulves reikia sodinti ne tik pilnatyje, bet dargi savaitės pradžioje (42).
2. Plačiau apie šios srities lietuvių ir latvių tikėjimus žr. Vaiškūnas 2001, 158–166.
3. Neretai pasitaiko, kad pasakotojas nesuvokia savo paties senėjimo padarinių ir į senatvę pablukusius savo pojūčius bando paaiškinti tariamu gamtos pasikeitimu. Pavyzdžiui: *kai buvau jauna, verčiau vilnas prieš Mėnulį. O dabar negaliu, gal Mėnulis silpniau šviečia?* (20); *Jau dabar Mėnulio šviesa ne tokia ryški, kad, sakau, ir dangus pasikeitė, viskas* (18).
4. Seniau valandų atskaitos taškas buvo vidurdienis, kai lazdos metamas šešėlis yra trumpiausias.
5. Kitąsyk pusiaulio data 01–25 painiojama su 03–25 (12, 32).
6. M. Davainis-Sivestraitis 1888 m. pateikė sakmę iš Paserbenčio k. (Kalnujų apyl., Raseinių r.) apie tai, kaip raganos mariose maišu gaudančios Aušrinę ir pagavusios laikančios maiše visus metus, kol jai pavyksta ištrūkti (Silvestraitis 1973, 164).
7. Žydo, kaip kitatikių – taip pat ir pagonio, stereotipas lietuvių etninei kultūrai būdingas. Paprotys, pasirodžius Vakarinei, mesti visus darbus žinomas ir kitose Lietuvos vietovėse: *Prieš Tris Karalius išvakarėse darbas tik iki Vakarinės žvaigždutės užtekėjimo – šventvakaris* (P. Lazdauskas, g. 1938, Abugalių k., N. Daugėlišio apyl., Ignalinos r.; užrašė N. Vizgirdaitė, R. Jasiulionytė 1989 m.). Kalėdų, Trijų Karalių ir net civilinių Naujųjų metų išvakarės liaudis vadino Kūčiomis, Kūčelėmis. Tad vadinamosios žydų kūčios greičiausiai yra senosios vietinės tradicijos atbalsis.
8. Kad tokio pobūdžio spėjimai savo ištakomis siekia seną tradiciją, liudija visuotinai paplitęs tikėjimas kiekvieną žmogų turint savo žvaigždę, taip pat kitose vietovėse užfiksuoti jaunimo meilės ir vedybų spėjimai pagal žvaigždes (žr. Balys 1993, 37: Nr.240; LTR 4235/52; plg. Buračas 1993, 159–160).
9. Apie tokio šio žvaigždyno pavadinimo archajiškumą žr.: Vaiškūnas 1993, 330–331.
10. O. Urbanavičiūtė, 89 m., iš Masanų k., Bublelių v., Šakių ap., gyv. K. Naumiesčio senelių prieglaudoje. Užrašė V. Tamašauskas tarp 1935–1940 m.
11. *Tas Sietynas Mažieji Grigo ratai vadinasi* (10); *Sietynas arba Grižulio ratai* (13); taip pat žr.: Vaiškūnas 1993, 20.
12. Saulei iš Tauro žvaigždyno persislinkus į Dvynius, apie liepos 10-ą, Sietyną jau galima įžiūrėti ryto žaroje neaukštai virš šiaurės rytų horizonto. Rugsėjio viduryje virš šiaurės rytų horizonto jis pasirodo prieš vidurnaktį, o rugsėjo viduryje – praėjus porai valandų po Saulės laidos.
13. O. Pazereckaitė, 58 m., gim. Lauckaimio k., Šakių ap., gyv. Kudirkos Naumiestyje, Šakių r. Užrašė V. Tamašauskas tarp 1935–1940 m.
14. Plg.: *Sietynėlis pazare – jautelis vagoje* = pavasarį, kai Sietynas atsiduria vakaro žaroje, jau galima pradėti arti (Kudirkos Naumiestis, Šakių r.; LKŽ XII, 534).
15. Pateikė šį žvaigždėvardį prisiminė paklausta, ar nežino žvaigždės, vadinamos Valgio nešėja ar panašiai. Kad *Lauknešė* girdėta, patvirtino dar 3 asmenys, bet, deja, tik klausiant ją iš anksto paminėjus (10, 22, 44). Taigi ši informacija nėra patikima. Kita vertus, *Lauknešės* autentiškumą netiesiogiai patvirtina griškabūdžio J. Blazgio kartu su šiuo žvaigždėvardžiu prisimintas *Jaučio ragų* pavadinimas, mat šiek tiek šiauriau Griškabūdžio – Raseinių r., Girkalnio apylinkėse, 1888 m. yra užfiksuoti *Artojo su jaučiais* ir artoji valgi nešančios *Mergos* žvaigždės (Silvestraitis 1973, 162), o 1937 m. Betygalos apylinkėse – *Artojo* ir *Mergos* žvaigždės (LTA 1300/312/).
16. Šį žvaigždėvardį N. Savickienė prisiminė paklausta, ar negirdėjusi Šungalvio žvaigždžių? Ilgai galvojusi, niekaip negalėjo prisiminti tikslios girdėto žvaigždėvardžio formos. Iš eilės pateikiame prisiminimų variacijas, ištartas bandant prisiminti tikslų vardo lytį: *Gričiažvaigždės, Griñčiažvaigždės* [07 08], *Gričių žvaigždės, Gričio žvaigždės, Grinčiaus žvaigždės* [07 09].
17. Vienu iš patvirtinimų, kad Kasiopėjos žvaigždyno padėtis horizonto ir dangaus šiaurės poliaus atžvilgiu seniau galėjo būti stebima, yra netoli Drūkšių ež. kranto riogsantis plokščias akmuo su ženklais. Jo paviršiuje iškalti maži dubenėliai, šio straipsnio autoriaus nuomone, vaizduoja Kasiopėjos ir Andromedos žvaigždynų tarpusavio padėtį (Vaiškūnas 1995, 12; Vaiškūnas 1996, 146, 149).
18. Čia pateikė bandė paaiškinti, ką jinai turi omeny, sakydama „vidury nakties“; o būtent – pietų kryptį (pagal analogiją: dienos pietų kryptis – vidurdienis, nakties pietų kryptis – vidury nakties). Taigi norima viso labo pasakyti, kad Aušrinę prieš švintant pasirodo pietuose.

Knowledge on Celestial Objects Around Griškabūdis

Jonas VAIŠKŪNAS

The paper focuses on the inhabitants' of the old generation of Šakiai District around Griškabūdis traditional knowledge on the Moon, the Sun and stars. The paper is based on the 1992 field research carried out interviewing 65 respondents using the specific questionnaire designed to gather data on folk astronomy (Vaiškūnas 1989). The collected material is systemised and analysed based on the data provided by other sources.

People's knowledge of astronomy in Griškabūdis like in other areas of Lithuania is very fragmentary and manifests itself as memories of the older knowledge possessed by the respondents' parents and grandparents. The fragments of folk astronomy knowledge gathered by Vaiškūnas allow to at least partially determine the type and content of the totality of ancient folk astronomy understanding. Most surviving knowledge of celestial objects is practical, related to breaking time into day and night and keeping track of calendar time as well as forecasting meteorological conditions, harvest and other material gain. Some knowledge is associated with people's worldview and are cosmogonist by nature. Their purpose is explanatory, etiological. In some cases the surviving knowledge reveals extremely archaic mythological insights, for example, associating people's souls with stars, stories about Aušrinė's abduction or the Moon that sucked in a girl who was drawing water as well as explaining the change of moon phases by its hiding behind a rock.

The discussed folk knowledge of astronomy points out to the main belief on which the whole worldview was based and that celestial and earthly phenomena are related. A human being living in such a cosmic environment is compelled to watch the sky and the movement of celestial objects in order to coordinate his own work and life with them. Alas, today having lost any practical meaning traditional folk knowledge of astronomy has arrived at the point of extinction both in the land of *zanavykai* and elsewhere in Lithuania.

*Molėtų krašto muziejus, Inturkės g. 4, LT-33001 Molėtai,
el. p. jonas.vaiskunas@gmail.com*

Gauta 2009-03-16, įteikta spaudai 2009-10-26